

Fecr Yayınları: 486

HOŞGÖRÜ

-İslam Medediyetinin Temel Değerleri-

Editörler

Gencal ŞENYAYLA-Ali ÖNCÜ

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.

(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak

FCR

Baskı ve Cilt

VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŞTİ.

İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1

Yenimahalle/ANKARA • Tel: 0 312 395 85 71

(Sertifika No: 47479)

1. Baskı: Aralık 2021

ISBN: 978-625-8005-31-8

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1

Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60

Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

HOŞGÖRÜ

-İslam Medediyetinin Temel Değerleri-

Editörler

Gencal ŞENYAYLA-Ali ÖNCÜ

Ankara 2021

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ-----9

BİRİNCİ BÖLÜM

“MÜJDELEYİNİZ, NEFRET ETTİRMEYİNİZ. KOLAYLAŞTIRINIZ, ZORLAŞTIRMAYINIZ.” HADİSİNİN SANAT FELSEFESİ AÇISINDAN VERDİĞİ MESAJLAR

Osman MUTLUEL-Hüseyin AKYÜZ -----11

İKİNCİ BÖLÜM

DEĞERLER BAHÇESİNDE SOLMAYAN ÇİÇEKLER

Kemal GÖZ-----29

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN ŞERİFLERE KARŞI HOŞGÖRÜSÜ VE ŞERİF ABDÜLMUTTALİB EFENDİ'NİN MEKKE EMİRLİĞİ

Durmuş AKALIN-----53

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSLAMIN EHL-İ KİTAP İLE İLGİLİ HOŞGÖRÜ ANLAYIŞI (ERKEN DÖNEM YAHUDİLERLE İLİŞKİ ÖRNEĞİ)

İsmet EŞMELİ----- 119

BEŞİNCİ BÖLÜM

HRİSTİYAN NECRAN HEYETİ ÖZELİNDE HZ. PEYGAMBER'İN DİNİ HOŞGÖRÜSÜ

Gencal ŞENYAYLA ----- 143

ALTINCI BÖLÜM

FIKHÎ HOŞGÖRÜNÜN YANSIMASI OLARAK RUHSATLAR

Mehmet ÜMÜTLİ ----- 167

YEDİNCİ BÖLÜM

HANEFÎ FIKHINA AİT MAL TANIMININ GAYRİ MÜSLİMLERİN TİCARİ ÖZGÜRLÜĞÜNE VE GENEL HOŞGÖRÜ KÜLTÜRÜNE KATKISI

Sefa ATİK----- 197

SEKİZİNCİ BÖLÜM

İSLÂM'DA HOŞGÖRÜ KÜLTÜRÜNÜN BİR GÖSTERGESİ OLARAK DİN HÜRRİYETİ (DİN VE VİCDAN HÜRRİYETİNİN FIKHÎ TEMELLERİ ÜZERİNE GENEL BİR BAKIŞ)

Mehmet ÜMÜTLİ ----- 219

DOKUZUNCU BÖLÜM

İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRETMEN VE DİN GÖREVLİSİ ADAYLARI OLARAK HOŞGÖRÜ FENOMENİNİ ANLAMLANDIRMA BİÇİMLERİ

Ali ÖNCÜ ----- 245

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN ŞERİFLERE KARŞI HOŞGÖRÜSÜ VE ŞERİF ABDÜLMUTTALİB EFENDİ'NİN MEKKE EMİRLİĞİ

Durmuş AKALIN*

Giriş

Osmanlı Devleti Mısır'ı almasıyla birlikte Hicaz'ın idaresini üstlenmeye başlamıştır. Hicaz ve havalisinin Osmanlı sınırlarına dâhil olması bir savaş ile değil Memlüklerin yenilmesi ve idaresinin Osmanlı Devleti'ne geçmesi şeklinde olmuştur. Memlük tarihçisi İbn İyas'ın anlattıklarına göre, Yavuz Sultan Selim idaresindeki Osmanlı orduları Memluk orduları ile ilk olarak Mercidabık'ta karşılaştılar. 1516'da Osmanlı kuvvetleri başlangıçta bazı zorluklarla karşılaşsa da Memlük ordusunu yenmeyi başardı. Memlük Sultanı'nın ortadan kalkması ile Memlük ordusu dağılmış oldu.¹ Memlük Devleti'nin bu şekilde yenilmesi Osmanlı Devleti'ne Mısır'ın kapılarını açmış oldu. Halep ve Şam'ın ele geçirilmesinden sonra Yavuz Sultan Selim, Şam'da Aralık 1516 tarihine kadar kaldı. İlk görüşmeler bu evrede başladı. Yavuz Sultan Selim Memlüklerin kendisini halife ve her iki mukaddes şehrin hâkimi olarak kabul etmeleri şartıyla onlar ile ateşkes imzalamaya hazırды. 16 Aralık 1516 tarihinde Kahire'ye bir Osmanlı heyeti geldi ve teklif ettikleri şartlar kabul

* Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, dakalin@pau.edu.tr, Orcid: 0000-0002 7086-465

¹ İbn İyas, *Yavuz'un Mısır'ı Fetbi ve Mısır'da Osmanlı İdaresi*, Trc. Ramazan Şeşen, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2016), 68-69.

edilirse anlaşma yapılacağını belirttiler. Kabul ettikleri takdirde Memlükler Mısır'da hüküm sürmeye devam edecek, bunun karşılığında ise Mısır paralarında padişahın adı yer alacak, hutbelerde adı zikredilecek ve Abbasiler zamanında olduğu gibi vergi vereceklerdi. Ancak Memlüklüler bunları kabul etmediler.² Süreç her iki devleti bir kez daha karşı karşıya getirdi ve Ridaniye yakınlarındaki ikinci muharebe 22 Ocak 1517'de vuku buldu. Bu savaştan da Osmanlılar galip geldi³ ve Mısır ile birlikte tüm Memlük Devleti mirası Osmanlı Devleti'nin eline geçmiş oldu.

Memlük sultanlarının varisi olarak Yavuz Sultan Selim, onların dış politika alanındaki tüm hak ve yetkilerini üstlenmiştir. Memlüklerin idaresi altında olan Afrika ve Arap Yarımadası'ndaki bütün toprakların kontrolü Osmanlılara geçmiştir. Bu bölgelerdeki küçük hükümdarlar, elçilerini Yavuz Sultan Selim'in yanına göndererek itaatlerini bildirmişlerdir.⁴ Arap Yarımadası'nda pek çok kabile⁵ vardı ve Osmanlı Devleti bunlara da hac yollarının güvenliği ve asayişini ilgilendiren hususlar dışında çok fazla müdahalede bulunmamıştır. 16. yüzyılda Portekizlilerin deniz güçlerini Kızıldeniz'e yayma girişimleri Osmanlı Devleti'nin bölgeye yerleşmesiyle ortadan kalkmıştı. Ancak bölge dini açıdan önemliydi. Kutsal beldelere sahip olmak Osmanlılara hiçbir Müslüman ülkenin sahip olmadığı bir tür meşruluk ve İslam dünyasının ilgi

² Nikolay İvanov, *Osmanlı'nın Arap Ülkelerini Fethi*, (Ankara: TTK Basımevi, 2013), 43.

³ İvanov, *Osmanlı'nın Arap Ülkelerini Fethi*, 45.

⁴ İvanov, *Osmanlı'nın Arap Ülkelerini Fethi*, 50.

⁵ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Hakan Temir, *Arap Yarımadası'nda Kabile Hayaatı*, (İstanbul: Siyer Yayınları, 2020).

merkezi olma iddiası sağlıyordu.⁶ İslam dünyasındaki bölünmüşlük de Osmanlı Devleti'nin kazandığı bu yeni niteliklerle bir şekilde ortadan kalkmaya başlamıştı.⁷

Ridaniye Savaşı'nın Osmanlılar tarafından kazanılmasının ardından Hicaz'ın dünyevi hükümdarı, Mekke'nin Haşimi Şerifi Muhammed Ebu'l-Berekat'ın elçilerinin Kahire'ye gelmesi, farklı bir önem arz ediyordu. Müslümanların yeni lideri ve kutsal beldelerin koruyucusu olarak Yavuz Sultan Selim'in ilk iktidarını kabul eden ve Yavuz Sultan Selim'i zaferinden dolayı ilk kutlayanlar arasında Mekke şerifleri de yer almıştır. 5 Temmuz 1517'de Ebu'l-Berekat'ın oğlu ve varisi Ebu Numey Muhammed başkanlığındaki elçi heyeti Kahire'ye gelmiştir. Yavuz Sultan Selim'i tebrik edip hediyeler sunduktan sonra Kâbe'nin anahtarlarını teslim etmişlerdir. Yavuz Sultan Selim Müslümanların sultanı olarak bunları kabul etmiştir.⁸ İbn İyas söz konusu hadiseyle ilgili olayları, "Mekke Emiri Berekat'ın oğlu alayla Ridaniye'deki otağına gitti. Sultan ona altın işlemeli timsah derisinden bir kافتan giydirdi"⁹ şeklinde anlatmaktadır. Kunfuda'nın güneyine kadar olmak üzere tamamen Osmanlı hâkimiyetine giren Hicaz, idari açıdan 3 sancağa bölünmüştür. Mekke Sancağı,

⁶ Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, Çev. Yavuz Alogan, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 275; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, (Ankara: TTK Basımevi, 1996), 8-9.

⁷ Orhan Koloğlu, *Türk-Arap İlişkileri Tarihi*, (İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2017), 73.

⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerreme Emirleri*, (Ankara: TTK Basımevi, 2013), 17; İvanov, *Osmanlı'nın Arap Ülkelerini Fethi*, 50-51; Koloğlu, *Türk-Arap İlişkileri Tarihi*, 74-75.

⁹ İbn İyas, *Yavuz'un Mısır'ı Fethi ve Mısır'da Osmanlı İdaresi*, 179; Maged Yahya Mujahed Lajah, *XVI. Yüzyılda Yemen ve Hicaz (İktisadi Tarih)*, (İstanbul: Libra Yayınları, 2020), 46.

Medine Sancağı ve Cidde Sancağı. Bu dönemde Osmanlı hâkimiyetinin Necid ve diğer iç bölgelerde güçlü ve etkili bir konumda olduğunu söylemek zordur. Osmanlı hâkimiyetinin ilk ve son dönemindeki idari bölümlenmeler arasında farklılıklar olduğu da bilinen bir husustur. Örneğin, İstanbul tarafından tayin edilen valiye Emirü'l-Ümera denilirken yine İstanbul tarafından tayin edilen Medine emiri Şeyhü'l-Harem, eşraftan seçilen Mekke Emiri ise Mekke Şerifi olarak anılıyordu. Son dönemlerde ise valilerin ünvanları, ilki Hicaz Valisi ikincisi de Medine Muhafızı olarak değiştirilmiş, diğer yöneticiler için benzer bir durum söz konusu olmamıştır.¹⁰

Hicaz içişlerinde bağımsızlığını tamamen korudu. Yavuz Sultan Selim de Hicaz'a böyle bir ayrıcalık tanıdı. Yavuz Sultan Selim, Muhammed el-Berekat'ı emir olarak atadı, ona kaftan ile berat gönderdi. Hicaz'ın iç yapısı ve yönetiminde hiçbir değişiklik olmadı. Türkler, kendi eski örf ve geleneklerini devam ettiren Mekke şeriflerinin imtiyazlarına da karışmamış, görevleri neredeyse sahilleri korumak, hacıların güvenliğini sağlamak ve kutsal şehirlerin iâşesini temin etmekle sınırlı olmuştur.¹¹ Osmanlılar Hicaz'ı nüfuz ve idareleri altına aldıktan sonra Mekke emirlerini Memlük Devleti zamanından beri devam edegelen teamül üzere vazifelerinde devam ettirmeyi uygun bularak bunların kendi mıntıkları dâhilindeki salahiyetlerini kabul etmişler, yalnız Mekke ve Medine'de her sene münavebe ile Mısır'dan gönderilen muhafız kuvvet bulundurmakla yetinmişlerdir.¹² Hicaz, Yemen ve Arap Yarımadası'nın emirlikleri gibi kabile ve diğer grup-

¹⁰ Lajah, *XVI. Yüzyılda Yemen ve Hicaz (İktisadi Tarih)*, 47.

¹¹ İvanov, *Osmanlı'nın Arap Ülkelerini Fethi*, 51.

¹² Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrreme Emirleri*, 25.

ları, kendi emirlerinin denetiminde bırakarak onları Osmanlı unvanlarıyla ödüllendirmişlerdir. Bölgede Osmanlı hâkimiyetinin başladığı ilk dönemlerde Hicaz vilayetindeki siyasi güç Mekke şeriflerinin elindeydi ve Osmanlı paşası Cidde'de ikamet ediyordu.¹³ Mekke şerifleri Hicaz dışındaki Arap kabileleri üzerinde sadece dini konularından kaynaklanan politik bir etki alanına sahip olabiliyorlardı. Ancak bu etki sınırlı ve meydan okumalara açıktı. Her ne kadar Haremeyn'in hâkimi olmak Osmanlılara tüm Müslümanlar nazarında itibar ve meşruiyet kaynağı olarak hizmet etse de ve hac yollarının güvenliği İstanbul için son derece önemli olsa da Osmanlı padişahları Arap Yarımadası'nın tüm yönetimini Hicaz emirlerine terk etmediler. Hicaz emirlerinin sadakatini sağlamak için hac zamanı İstanbul'dan surre göndermenin yanı sıra Cidde Limanı Gümrüğü'nden belli bir miktar pay almalarını sağladılar.¹⁴

19. yüzyıla yaklaşıırken Hicaz ve çevresinin önemi daha da arttı. Osmanlı Devleti bu dönemde Rusya ile yaptığı savaşlarda son derece yıpranmış vaziyetteydi. Üstelik Balkanlardaki asayişsizlik hali de işleri zorlaştırıyordu. Bu evrede Arap Yarımadası'nın içinde gelişen Vehhabilik bir tehdit olmaya başlamıştı. Ne var ki Osmanlılar bu yeni oluşumla ilgilenecek vakit bulamıyorlardı. Bu nedenle Vehhabilerin gücünü arttırması ve Hicaz için oluşturdukları tehlike nedeniyle ileride bu işle Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa görevlendirilecekti. Zaten bölge Vehhabilerin güç kazandığı ve Mısır'da Mehmed Ali Paşa'nın yavaş yavaş kendisini göstermeye başladığı evrede iyice ehemmiyet kazanmaya başlamıştı.

¹³ Lajah, *XVI. Yüzyılda Yemen ve Hicaz (İktisadi Tarih)*, 48.

¹⁴ Selda Güner, *Osmanlı Arabistanı'nda Kıyam ve Tenkil Vehhabi-Suudiler (1744-1819)*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013), 65.

Mekke şeriflerinin Suudi kuvvetleri karşısında tek başına başarılı olamayacakları, 1792'de Şerif Galib'in¹⁵ Suudilere yenilmesiyle anlaşılmıştı.¹⁶ Hicaz'daki yerel unsurların Vehhabilerle baş edemeyişleri Mehmed Ali Paşa'nın Arap Yarımadası'nda uzunca süre devam edecek olan varlığının da zeminini oluşturmaktaydı.

Mekke Emirliği'nin, yani İmam Ali El Mürteza evladının Mekke'de yarı müstakil şekilde kurulması Mekke'yi zapt ile Hacer-i Esved'i yerinden kaldırarak Bahreyn taraflarına götürmüş olan Karamitilerin 951'de bunu getirip yine yerine koymalarını müteakiptir. İlk Mekke şerifi de Musa b. Abdullah'tır. Bu aileden gelen şeriflerin sonuncusu Ebu el Fütuh'un oğlu Şükr'ün 1061'de çocuk bırakmadan vefatı üzerine Mekke'de karışıklık meydana geldi. Yemen hükümdarı bu karışıklığı bastırarak ailenin kendisine müracaatları üzerine bu defa da ayrı bir nesilden gelen Ebu Haşim Muhammed'i 1063'te Mekke Emirliği'ne tayin etti. Bu aileden sonra 1200'de Katade ailesi şerifliğe geçti ve 1924 tarihi olan Vehhabilerin işgaline kadar emirlik bunlarda kaldı.¹⁷ Şerifler,

¹⁵ Şerif Galib b. Mesaid, 1788'den 1813 sonuna kadar 25 sene Mekke Emirliği'nde bulunup emirliğinin bir kısmı Vehhabilerin Hicaz'ı istilalarına rastlamış ve Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa tarafından buraların istiladan kurtarılmasından sonra Hicaz taraflarına nüfuzunu yaymak isteyen Mehmed Ali'nin şikâyeti üzerine azledilmiştir. 3 oğlu ile beraber evla Mısır'a yollanmış ve oradan da Selanik'e ikamete memur edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrerme Emirleri*, ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Hicaz Vali ve Kumandanı Osman Nuri Paşa'nın Uydurma Bir İrade İle Mekke Emiri Şerif Abdülmuttalib'i Azletmesi", *Belleten X/39*, (Temmuz 1946), 497-537.

¹⁶ Güner, *Osmanlı Arabistanı'nda Kıyam ve Tenkil Vehhabi-Suudiler (1744-1819)*, 11.

¹⁷ Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrerme Emirleri*, 4-5-16.

yani soylarını Hz. Peygamber'e ulaştıran kesim, kan bağına dayanan önemli bir sosyal zümredir. Bu kesim özellikle Hicaz'da önemli ve itibarlı bir statüyü temsil etmektedir.¹⁸ Seyyid ve Şerif denilen peygamber torunları Hz. Peygamber'in sevgili ve küçük kızı Fatıma ile İmam Hasan ve Hüseyin isimlerindeki 2 oğlundan gelmişlerdir. Bunlardan İmam Hasan'dan gelenler şerif ve İmam Hüseyin evlatlarına da seyyid denilmiştir.¹⁹ Mekke Emirliği'nde şerifler arasında zamanla iki önemli aile öne çıktı. Bunlar Zevi Avn ve Zevi Zeyd aileleriydi. Zaman zaman iki aile arasında önemli sürüşmeler ortaya çıkıyordu.²⁰ Zaten Mekke emirlerini en ziyade korkutan yine kendi aralarındaki rakip şeriflerdi. Çünkü bunlar muhalefete geçerek bir kısım Arap kabilelerini tahrik ile muharebeye kalkar ve muvaffak olurlarsa devletin meşguliyetinden istifade ile emirliklerini hükümete tasdik ettirmeyi başarırlardı.²¹ Emirlik konusunda üstünlük iddiasındaki Arap aileler arasındaki çekişmeler önemliydi. 1830'lerden itibaren göreve bazen Zeyd bazen de Avn ailesinden atama yapılmıştı. Aslında görevi iki rakip aile arasında paylaşırma Osmanlı'nın siyasi taktiği kabul edilebilirdi. Devamlı olarak tek birinden atama yapılırsa, sonunda saltanatlarını istemeye kalkışabilirlerdi. Sınırlı da olsa kendi askeri birliğine ve İstanbul'dan atanan kadı ile birlikte yargılama yetkisine sahip olması bu olasılığı güçlendiriyordu. Valiler asıl sorunu bunları idare etmekte çekiyorlardı, zira şerifler çölde yaşayan ve

¹⁸ Mehmet Ali Büyükkara, *İbvan'dan Cübeyman'a Suudi Arabistan ve Vebhabilik*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2018, s. 33.

¹⁹ Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrreme Emirleri*, 4-5

²⁰ Kral Abdullah, *Biz Osmanlı'ya Neden İsyan Ettik?*, Trc. Halit Özkan, (İstanbul: Klasik Yayınları), 5.

²¹ Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrreme Emirleri*, 25-26.

kontrolü son derece güç olan bedevileri tutmak için önemliydiler. Her ailenin de kendisine bağlı aşiretlerle ilişki içinde olduğu bilinirdi.²² Bu nedenle Mekke şeriflerinin arasında bir düzen sağlama ve bunu sürdürme Osmanlılar için önemli bir meseleydi.

1. Mekke Emirliği'nde Değişim ve Abdülmuttalib Efendi'nin Emirliği

Şerif Abdülmuttalib Efendi'den²³ önce emirlik müessesesini uhdesinde tutan Şerif Muhammed b. Avn²⁴dir. Kendisi

²² Koloğlu, *Türk-Arap İlişkileri Tarihi*, 192.

²³ Zevi Zeyd kabilesine mensuptur. Mekke'de doğdu. Babası Mekke Emiri Şerif Galib'dir. 1813'te azledilen babası ile birlikte Selanik'e gitti. Daha sonra Mekke'ye dönerek 1827'de Yahya b. Sürur'un yerine vekâleten emir oldu. Ancak Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın muhalefeti sebebiyle emirliğe Şerif Muhammed b. Avn'in getirilmesi üzerine kardeşleriyle birlikte yeni emire karşı mücadeleye girişse de mağlup oldu ve Asir'e kaçtı. Fakat Mehmed Ali Paşa'nın kendisine süikast yapmasından çekindiği için İstanbul'a gitti. Osmanlı hükümeti tarafından Bursa'da mecburi ikamete tabi tutuldu. İsyan eden Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın azledilmesi üzerine 1832 Haziran ayında Mekke Emirliği'ne getirildi. Fakat Mehmed Ali Paşa'nın isyanı dolayısıyla görevine gidemedi ve İstanbul'a dönmek zorunda kaldı. Ancak 1851'de, Mehmed Ali Paşa'nın ölümünden sonra Mekke'ye gidip görevine başladı ve 3 yıl emirlik makamında kaldı. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Uzunçarşılı, *Mekke-i Mukerreme Emirleri*; Komisyon, "Abdülmuttalib b. Galib", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: 1988), 1:273.

²⁴ 1790'da Mekke'de doğdu. Buranın emirliğini yıllarca elinde tutan iki büyük aileden Zevi Avn'e mensuptur. 1631'de kısa bir süre emirlik yapan Şerif Abdullah b. Hasan'a nispetle bu aileye Abadile ismi de verilmiştir. İbn Avn uzun yıllar Türebe ve Asir bölgelerinin emirliğinde bulundu. Ayrıca Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa, Vehhabiler üzerine düzenlediği sefer sırasında (1811) Asir civarındaki diğer bazı bölgelerin emirliğini de kendisine verdi. Ancak bir süre sonra idaresindeki kabilelerle anlaşmazlığa düştü ve Mehmed Ali Paşa'dan yardım istemek zorunda kaldı. Onun

emirlik makamına Şerif Abdülmuttalib Efendi'ye Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın muhalefet etmesi nedeniyle geçebilmiştir. Şerif Muhammed b. Avn, ataması yapıldıktan sonra Mısır kuvvetleriyle Yenbu yoluyla Mekke'ye gelmiş kaide üzerine emirlik beratı okunduktan sonra emirlik iddiasıyla kendisine muhalefet eden Şerif Abdülmuttalib Efendi ve sabık emir Yahya b. Sürur'u kaçırmış ve mallarına el koymuştur.²⁵ Mısır kuvvetlerinin desteği ile emir olan Muhammed b. Avn'ın emirlik süresi doğal olarak kendisine destek veren Mehmed Ali Paşa'nın ölümüne kadar devam etmiştir. Çünkü Osmanlı Devleti tarafından belirlenen emirin Mekke'de olmasını Mehmed Ali Paşa kesinlikle kabul etmemiştir. Hatta Mekke Emiri olmasına muhalefet ettiği Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin Suriye veya Hicaz'a yakın bir yerde ikametine dahi sıcak bakmamış bunun sıkıntılar yaratabi-

gönderdiği kuvvetlerle birleşerek asi kabileleri mağlup ettiyse de artık emirliğini sürdüremedi ve Mısır'a gitti (1824). Bu arada Mekke Emiri Şerif Yahya b. Sürur'un aralarındaki düşmanlıktan dolayı Şerif Şenber b. Mübarek el-Münim'i öldürmesi üzerine 1827'de emirlikten alınmıştır. Yeni emir tayini işi uzayınca da bütün şeriflerin, kadının ve Mekke Muhafızı Ahmed Paşa'nın ittifakıyla Şerif Abdülmuttalib b. Galib vekaleten emirliğe getirilmiştir. Ancak bu tayin asalet tasdiki için Mehmed Ali Paşa'ya yazıldığında paşa karara itiraz etmiş ve durumu bir raporla İstanbul'a bildirmiştir. Bunun üzerine Babıali kendi seçtiği birinin adını yazması için Mehmed Ali Paşa'ya isim yeri açık bir ferman göndermiştir. Paşa fermana o sırada Mısır'da bulunan İbn Avn'ın adını yazmış ve onu Mekke Emiri tayin etmiştir (1827). Bu durumdan hoşlanmayan eski emir Şerif Yahya ile emirliği onaylanmayan Şerif Abdülmuttalib birleşerek İbn Avn'ı Mekke'ye sokmamaya karar verdilerse de onun Mısır kuvvetlerinin himayesinde şehre girmeyi başarması üzerine Taif ve Asir tarafına kaçmışlardır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Zekeriya Kuşun, "İbn Avn, Muhammed b. Abdülmuin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: 1999) 19:341.

²⁵ Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrerme Emirleri*, 124.

leceğini Osmanlı Devleti'ne bildirmiştir. Ancak Mehmed Ali Paşa'nın vefatından sonra Muhammed b. Avn'ın idaresinden Osmanlı Devleti ve Cidde valisi memnun olmamıştır. Çünkü emirin Osmanlı Devleti aleyhine başka düşüncelere sahip olduğu kanaati vardır.

Emirliği başlamadan önce Osmanlı Devleti Şerif Abdülmuttalib Efendi'ye karşı son derece hoş görülme davranmaktadır. Gerçi bu durum sadece kendisine mahsus bir durum değildir. Tüm şeriflere hatta Hicaz ahalisinin tamamı için bu hoşgörüden bahsetmek mümkündür. Şerife karşı olumlu kanaatlerden biri 15 Mayıs 1850 tarihinde Abdülmuttalib Efendi'nin bir isteğinin yerine getirilmesi hakkındadır. Abdülmuttalib Efendi Mekke'de bulunan vekili Mustafa Efendi'ye hocalara uygun rütbe-i rabia ve rütbesine uygun bir adet nişan verilmesi talebinde bulunmuştur. Henüz Mekke Emiri olmamasına rağmen isteği kabul görmüş, aynı gün padişahın onay verdiği dair haber şerife ulaştırılmış Maliye Nezareti de nişan imalini başlatmıştır.²⁶ Ne var ki söz konusu gelişmeden 2 gün sonra Mekke Emiri Muhammed b. Avn İstanbul'a bir yazı göndermiştir. Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin işlerine vekil tayin ettiği Mustafa Musa Efendi hakkında insanlar arasında namusa dokunacak bazı tahrik edici muamelelerde bulunduğu haber verilmiştir. Bu nedenle vekil ve bazı yanındaki kimseler görevi bırakmışlardır. Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin işlerinin ortada kalmaması için Mekke Emiri Muhammed b. Avn İstanbul'u bilgilendirmiştir. Bunun üzerine İstanbul'dan giden emirde söz konusu kimselerin muhakemelerinin yapılması ve sonucun İstanbul'a haber verilmesi ifade edilmiştir. Şerif Abdülmuttalib Efendi

²⁶ A.MKT.MVL. 27/61

ve ona bağlı kimselerin hürmete layık kimseler oldukları zaten 27 Mart 1850'de bir emirle ifade edilmiştir. Mekke Emiri daha önce gelen bu emir gereğince Abdülmuttalib Efendi'nin işlerinin görüldüğünü ve en küçük bir muhalefete dahi meydan verilmediğini beyan etmiştir. Söz konusu yazışmalar daha sonra Sadrazam üzerinden padişaha takdim edilmiştir.²⁷ İlerleyen dönemde zaten emarete değişikliğe gidilecektir. Şerif Muhammed b. Avn azledilerek yerine Şerif Abdülmuttalib Efendi tayin edilecektir. Bu şekilde yaklaşık 5 yıl süren emirliği başlayacaktır.²⁸ Ancak İstanbul ile Hicaz arasında değişikliğin nasıl olacağıyla ilgili öncesinde bir müddet yazışmalar olmuştur. Cidde valisinden konuyla ilgili görüş istenmiştir.

İlerleyen süreçte Mekke Emiri Muhammed b. Avn hakkında Cidde Valisi Ağâh Paşa İstanbul'a bir yazı göndermiştir. 16 Mart 1851 tarihli yazısında emaretin Şerif Muhammed b. Avn'den alınarak Şerif Abdülmuttalib Efendi'ye tevchinin padişahın uhdesinde olduğu ifade edilerek bazı görüşlerde bulunmuştur. Bu değişikliğin İstanbul'da resmen ve alenen icrası veya bir münasip vesile ile Şerif Abdülmuttalib'in Hicaz'a gönderilmesinden sonra Hicaz'da memuriyetinin ilanı şıklarından hangisinin vakte, duruma ve mevkiye göre uygun olduğu paşaya daha önce sudur eden emirle sorulmuştur. Paşa yaptığı açıklamalarında "*Söz konusu emir Rikab-ı Hümayun kapıcıbaşularından Abdullah Ağâ ile 11 Mart 1851'de bendenize ulaştırılmıştır. Söz konusu emirden sonra her*

²⁷ A.MKT.UM. 15/46.

²⁸ Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrerme Emirleri*, 124-125; Uzunçarşılı, "Hicaz Vali ve Kumandanı Osman Nuri Paşa'nın Uydurma Bir İrade İle Mekke Emiri Şerif Abdülmuttalib'i Azletmesi", 498.

tarafı mütalaa edip eğer ki Şerif Muhammed b. Avn 80'lerini geçmiş ise de epeyce servet ve şöhret kuvvetiyle Mekke, Taif ve Cidde'de 3.000-5.000 keselik konaklardan başka fevkalade akar ve emlaka maliktir. Bu cihetle emaretin değiştirilmesi sırasında sıkıntı olabilir. Şerif Abdülmuttalib Efendi ise İstanbul'da epeyce itibar görmektedir. Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin memuriyeti haberi duyulduğunda şerifin Asirliye yakınlaşma ihtimali vardır. Her ne sebeple olursa olsun Şerif Abdülmuttalib'in Hicaz'a gelmesi söz konusu olursa bundan şüphelenilecektir. Bu nedenle kendisi bu tarafa geldiğinde emirin buna direnç göstermesi mümkündür. İşbu şıklardan ikisi de mahzurdan uzak değildir. Akılma bunlar dışında bir iki suret daha gelmiştir. Şöyle ki geçende mazbata ile iltimas olunan Osmanlı askerlerinden bir mükemmel alay, urbanı terbiye bahanesiyle Cidde'ye denizden getirilebilir. Müşarünileyhin emarete memuriyeti beyanıyla kaymakamlığı, akrabasından Şerif Yahyazade Şerif Mansur'a tahsis edildiği Arapça ibareli bir emirle beraber Şerif Muhammed b. Avn'ın istediği mahalde ikamet etmesini içeren bir ferman gönderilebilir. Şerifin Mekke'ye varmasını müteakip Şerif Mansur ile bendeniz arasında müzakereyle verilecek karar üzere abali arasında memuriyete itaate mecbur edilip bu şekilde müşarünileyh hiçbir tedbir ve tedarike vakit bulmaksızın padişahın emrine uymaya mecbur edilebilir. Bu aşamada mezkûr alayın tez elden gönderilmesine gerek vardır. Verilecek olan emrin de gelmesiyle Şerif Mansur ile verilecek karara göre hareket edilecektir. Bu esnada müşarünileyhin uygunsuz bir hareketi hissedildiğinde hemen güzel bir şekilde önü alınmaya çalışılacaktır. Ancak bu sırada Osmanlı askerlerinden oluşan alayın tez elden gelmesinde yarar vardır. Sergerde Osman Ağa'nın dahi bu alayda bulunmasında fayda olacaktır. Bu nedenle hakkında yazılan şikâyete cevap olarak Hicaz tarafında olan bunca sabilerinin hızlıca gözetilmesi

noktasında şimdilik iadesi tensip buyurulmuştur” şeklinde görüşlerini özetlemiştir. Bunun dışında paşa, Sadaret’ten kendisine gönderilecek emri beklediğini ifade etmiştir.²⁹

Hicaz mıntakasında bulunan görevliler arasında bir uyum sorunu olduğu bellidir. Bölgede görev yapan memurların alacak verecek meseleleri bir sorun olmuş ve Sabık Yenbu Muhafızı Hamdi Efendi ile süvari başı Ahmed Ağa arasındaki meselede Mirliya Mehmed Ali bildiklerini İstanbul’a 18 Mart 1851 tarihli yazısıyla aktarmıştır.³⁰ Yapılacak görevlendirmeler hakkında 20 Mart 1851 tarihli olarak Muhammed b. Avn’in oğlu Abdullah Paşa açıklamalarda bulunmuştur. İstanbul’a gönderdiği şukkasında tahrir edilen yazıyı gönderecek kimse olarak ilk etapta Şemsi Efendi üzerinde karar verilmişken Şemsi Efendi’nin bu işi süratle göremeyeceği beyan edilmiştir. İş süratle görmek için Mekke Emiri Muhammed b. Avn ile Ferik Mahmud Paşa müzakere ederek Nizamiye Binbaşısı Halil Ağa’yı tayin etmişlerdir.³¹ Söz konusu durum aslında Mekke Emareti’nde değişim öncesinde bölgede görev yapan yetkililerin pek de uyum içinde olmadıklarını göstermektedir. Birbirleri arasında ve İstanbul’a gönderilecek yazılarda bu işi yerine getirecek kimselerin kimler olacağı önemli bir sorun haline gelmeye başlamıştır. Bu gelişmeler karşısında Mekke Emiri Muhammed b. Avn’in oğlu Abdullah Paşa da 22 Mart 1851’de gönderdiği yazısında, Hicaz ve emaret sahasında Osmanlı Devleti’nin gücünü arttırmak için talep edilen asker ve mali desteğin bir an önce hayata geçirilmesini istemektedir. Bunların eksikliğinin ba-

²⁹ İ.DH. 236/14284.

³⁰ İ.DH. 236/14284.

³¹ İ.DH. 236/14284.

basına yüklendiğini ifade etmiştir. Kendisinde şüpheler oluşmaya başladığını bu nedenle mesele hakkında verilecek mazbatanın bir an önce tarafına gönderilmesini istirham etmiştir.³² Söz konusu talepten bir gün sonra hac mevsimi geldiğinden Cidde'ye yakın olan hacılar için Cidde'ye gelip İhtisap Emini ve diğer bazı yetkili kimselerle bir divan yapıldığını haber vermiştir.³³

Hicaz'daki bu genel durum içinde 24 Mart 1851'de Cidde Valisi Ağâh Paşa İstanbul'a bir arıza göndermiştir. Burada daha önce gönderdiği arızasında beyan ettiği üzere şerifin konağında ikramla birlikte yapılan meclisten sonra bir mazbata yazdırılmıştır. Ancak buradaki bazı hususların kabul edilemeyeceği beyan edilerek kendisine iade edilmiştir. Bunun üzerine tekrar yazdırılıp onay verilmişse de şifahi ifadelerinde kendilerine karşı tereddüdü olan Başkâtip Arif Bey'in gönderildiği mezkûr tahriratta yer almıştır. Ardından hazinece aylık 1.500 kuruş maaşla defterdar maiyetinin ve defterdar efendinin yakında gelecek olmasından kitabete ve tahrir işlerine başka birinin atanması veya yalnız tahrirat ile mazbatanın gönderilmesinin kabul edilmesi şıkları Şerif Muhammed b. Avn'e cevap olarak yazılmıştır. Bunun üzerine Hicaz'da görevli Ferik Mahmud Paşa, valinin görüşünü almadan ve kendi iradesiyle Osmanlı askeri binbaşılardan Halil Ağa'yı atamış ve müşterek tahriratla değiştirilmesine rıza göstermiştir. Ancak bu derecede iltizam ve öncelemleri iffet ve sadakatten dolayı olmayıp sadece Osman Ağa ve kardeşlerini şimdiye kadar kendilerine bağlayamadıklarından ileri gelmiştir. Bu sırada Asir urbanının günden güne artan

³² İ.DH. 236/14284.

³³ İ.DH. 236/14284.

tecavüzi hareketleri ve isyan maddesinin de doğru olmadığını vali Ağâh Paşa düşünmekte ve bu doğrultuda İstanbul'a bilgi vermektedir.³⁴ Söz konusu vaziyet en azından şeklen Mekke Emiri ve Ferik Mahmud Paşa'nın bir tarafta, Cidde Valisi Ağâh Paşa'nın başka bir tarafta durduklarını göstermektedir. Ayrıca bölgede görev yapan idareciler arasında uyumsuzluğu ve güvensizliği de açıkça ortaya koymaktadır.

Mekke Emiri'nde değişikliğe gidilmesine en çok taraftar olanlardan biri şüphesiz Cidde Valisi Ağâh Paşa'dır. Kendisinin 24 Mart 1851 tarihli olarak gönderdiği tahriratında Mekke Emiri Muhammed b. Avn'i suçlayan ifadeler yer almıştır. İfadelerinde "*Mekke Emiri Şerif hazretleri ashında Asirli fırkadan bir zat iken padişahın sayesinde bunca akarat ve emlaka malik olmuştur. Bundan başka padişah tarafından kendisiyle mahdumlarına, kavaslarıyla çavuşlarına ve hayvanlarına ay ay Cidde hazinesinden yeterli miktarda maaş verilmektedir. Bundan başka kabve ve içeceklerine varıncaya kadar mükemmel destek pahası yıllık 3.600 keseye varmaktadır. Bunlar kendi marifetiyle tahsil edilmekte olan Arapların zekâtından kayıt altında olmayanlardandır. Ayrıca Necid Eyaleti Emiri Faysal'dan deve ücretlerinden ihdas eylediği varidatı dahi senede 2.000 keseden ziyadedir. Hal böyle ise de geçenlerde bendeniz bir iş için Cidde'ye vardığımda iskelesinde büyük ecnebi devletler konsolos ve tüccarlarından hayli kimse orada oturmaktadır. Bendenizden Mekke'ye tabirrat gönderilip Ferik Mahmud Paşa'dan 2 bölük nizamiye askeri celp edilerek kapılar ve karavel yerlerine bir vakıa tertibi olacağı sırada toplanma alanı olan iki mahallin yerinde bitişik 3 adet dükkân intihap ve senelik 700 kuruş ücretten sahiplerinin rızasıyla kiracaları başka yerlere nakledilerek*

³⁴ İ.DH. 236/14284.

karavel yeri ittihaz olunmuştur. Diğer mevki yer ise müşarünileyh şerifin kabve dükkânı olup yıllık 3.000 kuruş kirayla Abdullah Paşa'dan rızasıyla alınarak askerlerin ikametine karar verilmiştir. Cidde iskelesine yakın mahalde yer alan Darü'l-Muvakale adlı yerde müşarünileyh şerif, geçen sene 2.000 keselik bir büyük kargir bina yapımını başlatmıştır. Cümle tüccarlar ve sair ameleyi toplatmıştır. Bu sırada Farac Yesir adlı kimse mezkûr sene başında Cidde'ye su getirmek için birkaç saatlik bir mahalde hayli yeri hazırlamış ve tesviye etmiştir. Şimdiye kadar yırtınarak 1.500 kese sarfıyla işleri yoluna koymuşken Darü'l-Muvakale tarafından cümle amelenin alınmasıyla mecburen işler gecikmiştir. Teşvikini içeren Sadaret'ten bir emirname kendisine açıklanmış ise de Darü'l-Muvakale'den amele almaya cesaret edemediğinden uygun bir dil ile halini beyan etmiştir. Buna binaen "mezkûr vaziyet muayeneden sonra pek muazzam değildir" diye kendisine nazikçe cevap verilmiştir... Şerif Muhammed b. Avn ayrıca Cuma günü her mahallin cami minberlerinde ahir bir münasebetle dua okutmaktadır. Genel kaide üzere padişahın ismi zikredilmekteyse de akabinde müşarünileyh şerif ile cümle kabilesi dahi müstakilen tezkir ve ilan kılındığı gibi bundan önce avdet ile Müzdelife'ye gelinip tüm Müslüman hacılar ile toplanıldıktan sonra Hatip Efendi padişaha dua ile başlayıp sultan oğlu sultan (sultan b. sultan) dediği sırada adet üzere padişahın hitamını müteakip ve özellikle Hicaz efkârına Şerif oğlu şerif (Şerif b. Şerif) diye duaya başladığı anda doğrusu bir şekilde sabrım ve tahammülüm elden gitti. Hemen bu durumumu Esad Efendi daileri görüp nazikâne beni tuttu. Hatta bu halimi kıymetli Said Paşa bendeleri görmüş. İşbu ifadelerimi anlatmak zorsa da bu şekilde beyana cesaret edilmiştir" diye açıklamalar vardır.³⁵

³⁵ İ.DH. 236/14284.

Mekke Emirligi'nde yapılacak değişiklikle ilgili Cidde Valisi Ağâh Paşa 30 Mart 1851'de tekrar İstanbul'a bir arıza göndermiştir. Arızasında 15 gün önce Sadaret'e takdim ettiği arızasında güzel bir netice elde etmek için 2 şık üzerinde tasavvur olunduğunu, en kolay ve etkilisinin bir mükemmel alayın urbanı terbiye etmek niyetiyle Hicaz'a dâhil olması ve ardından Şerif Mansur'la icrasına bakılması olduğunu hatırlatmıştır. Hangisinde ferman buyurulur ise icrasına gayret edeceğini beyan etmiştir. Ancak böyle bir durumda teşebbüsten önce bazı güvenilir askerlere ve nizami birliklere önceden haber verilmesi gerektiğini açıklamıştır. Yine Ferik Mahmud Paşa şu anda Hicaz'daki en büyük zabıt ise de böyle işler için uygun biri olmadığını veya bu tür meselelerde işin her bir tarafını göremediğini vali izah etmiştir. Yine lüzumsuz bir husus için İstanbul'a gönderilmek üzere hazine başkâtibinin görevlendirilmesini istediğini, buna kendisinin olumsuz görüş verdiğini ancak buna rağmen Ferik Mahmud Paşa'nın 1.000 kuruş harcırah verip bu kişiyi göndermesini son derece garipsediğini ifade etmektedir. Yine Sergerde Osman Ağa ve kardeşleriyle pek ileri derecede karşı karşıya gelmiştir. Meselenin güzelce halledilmesine kadar garip ve ketüm davranmasının önüne geçilmesi için Seraskeriye'den paşaya şiddetli tembihte bulunulması ve emir gönderilmesini Ağâh Paşa İstanbul'dan rica etmektedir.³⁶ Söz konusu durum Hicaz'da en üst konumdaki sivil ve askeri iki ismin pek de uyumlu çalışmadığını göstermektedir. Zaten bu türden sorunlar da şeriflerden bazılarının Osmanlı Devleti aleyhine hareketlere girişmelerine zemin hazırlamaktadır.

³⁶ İ.DH. 236/14284.

Mekke Emiri Muhammed b. Avn'ın hakkında olumsuz bir kanaatin olduğu atmosferde oğlu Abdullah Paşa 4 Mayıs 1851'de Osmanlı askerlerinin kabileler üzerine gönderilmesi isteğinde bulunmuştur. Buna göre, Taif ile Hicaz arasında bulunan pek çok kabilenin her biri 10.000 neferden 3.000 nefere kadar olup ve her kabilede asker ikameti uygun olmadığından daima itaat altında olmaları için her sene askerler ile mezkûr cihete gidilerek ahvalleri sorulmakta ve birbirleriyle olan davaları hakkaniyetle görülmektedir. Şımarmış bulunanları usulüyle terbiye ve tedip olunarak sairlerine sirayet etmesinin önüne geçilmesi nizam-ı kadimeden bulunmuştur. Hal böyle ise de 2 seneden beri Yemen maslahatı gibi maddelerin zuhuruyla o tarafa gidilememiştir. Asirlielerin vaki olan fitne ve taşkınlıkları urban kabilelerinin birbirlerine karşı şımarmalarına sebep olmuştur. Harb urbanı eşkiyasının tedipleri için bu tarafa sevki iltimas olunan birkaç neferin ancak ramazan ayından sonra vasil olabileceği anlaşılmıştır. Gayretli Kürd Osman Ağa'nın hazır ettiği malum miktar süvari ile biraderleri Ömer ve Mehmed Ağalar maiyetlerinde bulunan 800 miktarında süvari beyhude Cidde ile Mekke arasında ikamettedir. Osmanlı Devleti'ne şu kadar masrafa sebep olarak bir hizmeti görülmediğinden başka perişan ve telef olmaktadırlar. Askerin sevki daha iyi iş görmesini sağlayacaktır. Havanın harareti, Mekke'de mezkûr askerlerin keyifsizliği ve Hicaz tarafının uygunluğu nedeniyle sevkleri gerçekleşirse askerce en iyi iş olacaktır. Cidde yolu muhafazasına ise 200 süvari yeterlidir. Necim Ağa ile Zeydan Ağa maiyetlerinde bulunan süvarinin mezkûr yolun muhafazasında ziyade olduğu aşikârdır. Mumaileyh Osman Ağa'nın getirmiş olduğu süvari ile biraderleri maiyetinde bulunan atlıdan 1.000 atlı ayrı tutularak muamileyh Ömer

Ağa ile beraber ser piyade Rüstem Ağa ile kapı binbaşı Yusuf Ağa'dan 300 nefer piyade ve 300 nefer asker tam mühimmatıyla ve 1 adet topla beraber Hicaz'a azimet ederek mezkûr urbanın ahvali yoluna konduğunda ve baş kaldıranlar yola sokulduğu takdirde mevcut askerlere beyhude masraf gitmemiş olacaktır. O şekilde Osmanlı Devleti reayası ıslah edilerek zaman da kazanılmış olacaktır. Harb Kabilesi maddesine mübaşeret olduğunda bir sene boyunca o tarafta uğraşılacağı açıktır. Beyan olduğu üzere 2 seneden beri mezkûr kabilelere asker sevk olunmadığından ve 3 sene asker görmedikleri surette çileden çıkmaya cüret eylemelerine sebep olmuştur. Beyana gerek olmadığı üzere mezkûr askerlere büyük meblağlar verilmiştir. Mezkûr reayanın ıslahlarına şimdiki halde yeteceği anlaşılmıştır. Abdullah Paşa açıklamalarının devamında, hava cihetiyle haklarında hayırlı iken nefsimizin istirahatı için beyhude vakit geçirilmemesi gerekmektedir diye görüş belirtmektedir. Bundan başka bu vakitte merkum urbanın ıslahlarına başlanmayarak kendi hallerine bırakılırlarsa bütün bütün çileden çıkıp sonra ıslahları zorluğa sebep olarak büyük miktarda asker sevkine ve meblağlara sebep olacaktır. Şimdiden söz konusu tarafa azimetle askerlerin sefer ihtiyaçlarının tamamlanmasıyla ihtiyaç duyulan taraflara sevki hususuna müsaade istenmiştir. Bu konuda talepte bulunularak sonucunun kendi tarafına ulaştırılmasını Abdullah Paşa talep etmiştir.³⁷ Paşanın söz konusu talepleri Mekke'ye yakın olan Osmanlı askerlerinin aslında bölgeden uzaklaştırılması içindir. Her ne kadar kabilelerin terbiye edilmesi gibi bir gerekçe göstermekte ise de asıl endişe Emirlik ile ilgili işler noktasındadır.

³⁷ İ.DH. 236/14284.

Gelişmeler arasında daha önce Cidde Valisi Agâh Paşa'nın da aleyhinde bazı beyanlarda bulunduğu Ferik Mahmud Paşa 6 Mayıs 1851 tarihiyle İstanbul'a bir yazı göndermiştir. Yaptığı açıklamalarda, *“beyan ve tarife gerek olmadığı ve sizin de bildiğiniz üzere müptela olduğum rahatsızlığın defî ve izalesine doktorlar tarafından her ne kadar tedavi olunduysa da mizacım düzelmemiştir. Mevsim gereği havaların değişmesi nedeniyle hava değişikliğine ihtiyaç olduğu doktorlar tarafından söylenmektedir. Binaenaleyh Taife teveccüh ve azimete niyet edilmiş ise de beygir ve hayvana binecek halim olmadığından takımıyla 1 adet katır tahtirevanın gönderilmesi için emir ve irade buyurulmasını talep ederim.”* demiştir.³⁸ Bu gelişmeler arasında Emir Muhammed b. Avn'in diğer oğlu Ali Paşa da 9 Mayıs 1851 tarihli olarak gönderdiği şukkasında, kendi gemisiyle Cava'ya gidecek hacılar hakkında ortaya çıkan sorun nedeniyle İstanbul'dan yardım talebinde bulunmuştur. Gemisi atıl kaldığından devletin buna razı olamayacağını ifade ederek destek istemiştir.³⁹ Mekke Emiri Muhammed b. Avn görevden resmen alınmadan birkaç gün önce 2 Temmuz 1851'de Şerif Abdülmuttalib Efendi bölgeyle ilgili haberleri takip etmeye başlamıştır. Kendisine yakın olan Mehmed Salih Bey, Şerif Muhammed b. Avn'e bağlı olan kimselerle mülakat ettiğini ifade etmiştir. Şerif Muhammed b. Avn ve oğullarının durumları hakkında edindiği bilgileri Şerif Abdülmuttalib Efendi'ye aktarmış ve bu konuda gayretlerine devam edeceğini belirttiikten sonra vaziyetin Şerif Abdülmuttalib Efendi lehine olduğunu beyan etmiştir.⁴⁰

³⁸ İ.DH. 236/14284.

³⁹ İ.DH. 236/14284.

⁴⁰ İ.DH. 236/14284.

Emir değişikliğinin olacağı bu sıralarda Şerif Mansur tarafından padişaha 2 Temmuz 1851'de bir arzuhal gönderilmiştir. Ferik Mahmud Paşa marifetiyle gönderilen buyuruldunun kendisine ulaştığını beyan etmiştir. İcubına göre bazı zevata verilmek üzere gönderilmiş 2.000 riyal gönderilmiş ve daha önce başka bir tarafa gitmesi nedeniyle hemen Mekke'ye dönmesi Ferik Mahmud Paşa tarafından haber verilmiştir. Bu nedenle mezkûr mahalden hemen Mekke tarafına dönmüştür. Tüm eşraf, önde gelen ulema ve ileri gelenler hükümet divanına çağırılmışlardır. Herkes hazır olduğu halde buyuruldu okunmuş ve katılanlar padişaha duacı olmuştur. Cümle ahali ve urbanın istirahatlerinin önceki gibi olacağı açıktır. Birkaç pusula tanzim edilerek İbrahim Şazi Efendi'ye verilip müşir efendiye gönderilmiştir. Önceki pusula gereğince Şerif Mansur'a gönderilen ve Hicaz'da bulunan tüm ümera ve meşayihin buldukları hizmetlerde güzelce iş görmeleri ve Osmanlı Devleti'ne cansiperane çalışıp sadakatlerini göstermelerinin gerektiğini ifade eden başka başka tahriratlar gönderilmiştir. Yemen'de kendini gösteren fesadın ortadan kalkması için de özel yazı gönderilmiştir. Yine bazı kimselere verilmesi için 3 adet emirname yollanmış, Şerif Mansur bunlardan ikisini sahiplerine verdiğini 3. tahriratın ise sahibinin ümeradan olmaması nedeniyle bekletildiğini haber vermiştir.⁴¹

Devam eden gelişmelerin ardından Sadrazam konuyla ilgili padişaha genişçe bir izahatta bulunmuştur. 2 Temmuz 1851 tarihli bilgilendirmeye süreç hakkında detaylı bilgi vermiştir. Buna göre, Şerif Muhammed b. Avn'in emarettten ayrılması lüzumuna dair bazı mülahazalar üzerine Cidde

⁴¹ İ.DH. 236/14284.

Valisi Ağâh Paşa'ya mahrem bir şekilde sorulan görüşlerin cevabı gelmiştir. Paşa mealinde emaretin değiştirilmesi maddesinin hakiki lüzumunun açık olmasıyla beraber icrası suretinde aldığı bazı tedbirleri ve görüşlerini beyan edip yazmıştır. Müşarünileyh şerifin büyük oğlu Abdullah Paşa'nın derdest edilmesiyle işbu tebeddül hususunun daha kolay gerçekleştiğine dair bu kere vali tarafından bir takım tahrirat gelmiştir. Özet olarak orada gerekli tedbirler alınmış ve bir sırası düşürülerek şerif müşarünileyhin oğulları Abdullah Paşa ve Ali Paşa birlikte olmak üzere İstanbul'a gönderilmiştir. Emaret kaymakamlığı dahi Şerif Mansur'a vazife olarak verilmiştir. Buradan vuku bulacak işarı beklemeksizin maslahata teşebbüs etmesinden dolayı padişahın kendisini affetmesini istemektedir. Sair bazı ifadeleri yazmasıyla ve bunun üzerine iktiza eden tedbirlerin süratle icrası icap gereği ve valinin yazısına göre uygun görünmektedir. Ramazan ayının ilk akşamı sahilhanede bunun için bir mahsus meclis toplanarak başlangıçta zikrolunan mahrem tahriratın müsveddesi, cevapname ve diğer tahrirat sırasıyla okunmuştur. Mumaiyleh Abdullah Paşa'nın tavırlarının padişahın iradesine aykırıdır. Bunun eseri olarak Şerif Muhammed b. Avn, oğlunun hüküm ve nüfuzu altında bulunmaktadır. Hatta daha önce tevarüs-i emaret gibi mugayir usul olan bir istidaya teşebbüs etmesinin hakiki manası dahi mumaileyh Abdullah Paşa'nın kendi menfaatinde hareket ettiğine ve pederinin kendisine mahkûmiyetine bir delildir. Buna binaen her halde emniyeti istenen iki mübarek belde ve Hicaz havalisinin şu halden kurtarılması farzdır. Bu madde üzerine tasavvurlar gerektir. İşbu tebeddül maddesinde Allah'ın yardımıyla padişahımız saltanatında kolayca bu hayırlı maslahatın dahi bir şekilde tekliflere hacet kalmaksızın böyle güzel netice bulması ve

emaret değişikliğiyle Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin Mekke'ye şerif olarak atanması bundan öncelerde ziyadesiyle arz olunduğu halde hasbel kader husule gelmemişken çok şükür buna padişahın muvaffakiyeti iftihar sebebi olmuştur. Padişahımıza tekrar sadık kalınarak müşarünileyh vali doğrusu pek büyük bir muvaffakiyete hizmet etmiştir. Eğer ki bu değişiklik önemli işlerden olduğundan hareketi takdire şayan ise de buradan işarının cevabını almaksızın işi bitirmesinden dolayı sıkıntılı bir durum vardır. Ne var ki bundan dolayı da affını dilemesi padişaha bağlılığına delildir. Kendisine gönderilen yazıda bu işin sorunsuz görülmesi belirtilmiştir. Aynı zamanda vali sadece padişaha ve halifeye has bir unvan olan Mülk-i Aktâr-ı Hicaziye tabirinin meşru olmayan bir şekilde yâd edilmesini duymuştur. Padişaha sadakatle buna sukut eylemek mümkün olmadığından bu hususta rahatsız olmuştur. Eğer ki burada susulmuş olsa veya hazır eline geçmiş bir fırsatı yitirmiş olsa sonra ihtimal ki bir takım müşkülâtlara sebep olabileceği sebebiyle valinin affı ve mazur görülmesi gerekir. İşbu hizmet ve hareketini güzel karşılama dan başka bir diyecek olmadığı teslim edilmelidir.⁴²

Sadrazam açıklamalarının devamında emaret teveccühü bahsi maddesine ve Hicaz havalisinde gerekli görünen bazı tedbirleri valinin naklederek bu konuda cereyan eden müzakerelerin fezlekesinde dahi beyan edildiği üzere hemen Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin emarete nasbının ilan edilmesinin gerekli olduğunu ifade etmiştir. Kendisinin bir ayak evvel Mekke'ye ulaşması dahi valinin işarına ve maslahatın icabına muvaffaktır. Bu konuda memuriyetini ilan eden bir kıta hatt-ı hümayun padişahın onayıyla ve münasip alay ile müşa-

⁴² İ.DH. 236/14284.

rünileyh hazretleri Babıali'ye gönderilerek sudur edecek hat okunarak durum ilan edilmelidir. Bundan sonra Hicaz havalisinin emniyetinin suhuletle hâsıl olacağına şüphe yoktur. Bunun süratle husule gelmesi ve istikrarı Mekke'de yeterli nizamiye kuvveti bulunmasına bağlıdır. Daha önce istenilen alayın hemen gönderilmesi bu kere dahi vali tarafından yazılmıştır. Buna binaen Osmanlı askerlerinin hemen gönderilmesi çaresine bakılması ve şimdiki şerif ile Osmanlı askerlerini götürcek vapurların durumu Kaptanlığa havale kılınmıştır. Vali tarafından bu hususta vuku bulan meblağın verilmesi ve istenilmiş olan hilatlerin gönderilmesine ve şimdi gidecek askerlerin maaşları için lazım gelen akçenin tertip ve havalesi de Maliye Nezareti'ne havale edilmiştir. İşbu emaret değişikliği sırasında asıl dikkate şayan bir mesele şöyle ki Mekke emareti vazifesiyle görevli olan zevatın Hicaz işleri ve mübarek havalie özellikle nezaretleri sırasında padişah ve halife tarafından verilen memuriyetin manevi kuvvetine isnatla ekserisi halka başka suretle görünmek ve Hicaz işlerini istiklal biçiminde görmek niyetindedirler. Böyle niyetlerini değiştirmek istedikleri emsalleriyle belli olup muteber makamdan zuhur edecek böyle bir gizli niyetin bir şekilde halkta mahsus tesirleri dahi olabileceği ihtimal dâhilindedir. Buna binaen Mekke Emiri olan zatın memuriyet dairesi ve emareti, kadim halindeki gibi olması lazımdır. Cidde valisi bulunan zat biraz vakitten beri cari olduğu gibi emaretin bütün bütün nüfuzu altındadır. Onun kendi işlerinde müstakil ve emaret işlerine dahi zımnen müşterek bulunması devletin işlerine ve maslahatına muvafıktır. Hatta emaretin vazı sırasında dahi buraları düşünülmüş ve Cidde Eyaleti Mısır Eyaleti'yle beraber idare olunduğu zamanlarda müşarünileyh Şerif Muhammed hazretleri sadece bir mahdut dairede kul-

lanılıyor düşüncesiyle sair hak edenlere tercih olunmuştur. Sonraları müşarünileyhin memuriyet hududu bozuldukça fikirleri ve düşüncesi dahi değişerek ve her ne kadar daha sonra yani Cidde valisi esbak müteveffa Osman Paşa'nın idare zamanında emaret memuriyeti asli konumuna döndürülerek bütün bütün sınırlanmıştır. Bunun için mahsus emirname dahi gönderilmiş ise de müşarünileyhin vefatından sonra her nasılsa orada zuhura gelen zaaf nedeniyle yine değişerek bilahare maslahat bu yere gelmiştir. Eğer ki müşarünileyh Şerif Abdülmuttalib Efendi zaten doğruluk ve istikamet ile padişaha sadakatten çıkmayacağı düşünülen bir zat olarak kendisine emniyet ediliyorsa da bu makule maddelerde mesele-i zatiye ikinci derecede kalacaktır. Asıl gözetilecek şey usul maddesidir. Şimdi emaret işlerinin hâkim bir surette ve nazikçe yine kadim şekline döndürülmesi gerekmektedir. Bunun sırası geldiğinden bu önemli mesele dahi belirtilerek müzakerelerine başlanmıştır. Böyle önemli bir meselede kuvvetle alınacak kararların ve tedbirlerin mugayir vaziyetini tasdik ile buna dair devam eden müzakerelerin fezlekesinde dahi Hicaz havalisi mülki idaresi doğal olarak Cidde valisi bulunan zattadır. Bu cihetle Mekke emirinin emarete mahsus işleri Cidde valisiyle müzakere ve müşavere etmesi gerekir. Diğer taraftan Cidde valilerinin memuriyetinin kuvvetlendirilmesi sureti şimdilik buna yeterli tedbir olarak görünmektedir. Bu da yeni yapılacak bir şey olmayarak eski haline döndürülmesi demektir. Emaret fermanında işbu iki nazik memuriyetin tabi işlerine dair lazım gelen izahat mühürlenmelidir. Bundan başka icabına göre talimat verilip müşarünileyh Ağâh Paşa'ya dahi hem güzel hizmet olmak ve hem de şu mülahaza icabına göre nüfuzunu arttırmak üzere Aktâr-ı Hicaziye ve Yemaniye Nezareti unvanı ihsan buyurulması

münasıptır. Valinin emaret değişikliği ile beraber deve rüsumları gibi bazı uygunsuz vergileri ortadan kaldırdığını neşretmiş olması dahi doğrusu hakimane bir tedbirdir. Böyle zalimce vergiler Osmanlı ülkesinde her yerde kaldırılmakla bunun dahi Maliye Nezareti'ne bildirilmesi gerekmektedir. Sabık irade zamanında Hicaz havalisi masrafları pek aratarak özellikle muvazzaf askerlerin masrafı çok yüksek seviyelere çıkmıştır. İşbu değişiklikten istifade ile lazım ve hakiki masraf meydana çıkarılarak zayıatın önüne geçilmesi gerekmektedir. Bununla hazineye dahi bir hizmet edilmesine mesai sarfedilmesi Ağâh Paşa'ya başkaca tavsiye edilmiş ve kendisine yazılması gerekli görülmüştür. Valinin memuriyetinin değiştirilmesi hakkında yazılan mülâhazası padişahın atıfeti gereği hükümsüz kalacaktır. Bu nedenle o konuda vaki olan yazısına münasip cevap yazılmasının lazım olduğu kararına varılmıştır. Alınan bu kararlar ve görüşlerin onayı ise padişahın takdirine bırakılmıştır.⁴³

Mekke Emirliği ile ilgili değişikliğin hemen ardından 3 Temmuz 1851'de söz konusu malumatlar Sadrazam tarafından padişaha sunulmuş ve padişah tarafından etraflıca anlaşılacak bazı kararlar verilmiştir. Alınan kararlara göre, Şerif Abdülmuttalib Efendi yarınki Perşembe günü padişahın huzuruna çıkacaktır. Yazıldığı üzere Babıali'ye emaret tevcihi gönderilecektir. Sadaret'in işarı üzerine durum ilan edilecek ve Mekke'ye gitmesi noktasında hızlı davranılacaktır. Nişan ve maaş maddeleri halledilecek ve daha sonra Hicaz havalisinin emniyetinin kolaylıkla sağlanacağından şüphe yoktur. Mekke'de yeterli miktarda asker bulunması emniyeti sağlayacağından ve daha önce istenilen alayın hemen gönderilmesi

⁴³ İ.DH. 236/14284.

bu kere dahi vali tarafından yazıldığından, hemen gönderilmesi çaresine bakılması gerektiği ifade edilmiştir. Şimdiki şerif ile askerleri götürecek vapurların temini dahi Kaptanlığa havale kılınacaktır. Beyan olduğu üzere masraflar, hilatler ve akçe maddesi dahi Maliye Nezareti'ne havale kılınacaktır. Bu suretle bu defa sadır olacak fermanla işbu iki nazik memuriyetin tabi mesalihlerine dair lazım olan izahatler yer alacaktır.⁴⁴

4 Temmuz 1851'de daha önceden kararlaştırıldığı üzere padişahın Mekke Emirliği'ne Şerif Abdülmuttalib Efendi'yi atadığına dair fermanı ilan edilmiştir. Söz konusu atama fermanında emirlik görevinin Muhammed b. Avn'den alınarak Şerif Abdülmuttalib Efendi'ye tevcih edildiği ifade edilmiştir. Haremeyn'in idaresine güzelce bakması, asayişine dikkat etmesi ve adaletle işlerini görmesi tavsiye edilmiştir. İşbu atamanın 4 Ramazan 1267 (Hicri) tarihiyle yapıldığı ve kararlaştırıldığı üzere Haremeyn'e dair işler gerçekleştirilirken adı geçen mıntıkanın mülki ve askeri memuru olan Ağâh Paşa'yla birlikte çalışması Şerif Abdülmuttalib Efendi'ye tavsiye edilmiştir.⁴⁵ Yine aynı gün Mekke Emirliği'ne yapılan atamayla ilgili Cidde Valisi Ağâh Paşa'ya da emir gönderilmiştir. Kendisinin hala Habeş ve Cidde eyaletleri valisi olduğu şimdi ise Aktâr-ı Hicaziye ve Yemaniye Nezareti'nin dahi uhdesine vazife kılındığı beyan edilmiştir. Şerif Abdülmuttalib Efendi'ye yapıldığı surette kendisine de şerif ile birlikte çalışmaları hatırlatılmıştır. Ayrıca hala Yemen Valisi Mehmed Sırrı Paşa'nın da işlerini görürken kendisine müracaat etmesinin tavsiye edileceği bu emirde derç olmuş-

⁴⁴ İ.DH. 236/14284.

⁴⁵ İ.DH. 237/14331.

tur. Buna göre Hicaz ve mukaddes beldelerin işlerini yürütmesi kendisine hatırlatılmıştır.⁴⁶

4 Temmuz 1851'de Padişah Abdülmecid, Sadrazam'a gönderilen namesinde Mekke Emareti'nde bulunan Şerif Muhammed b. Avn'ın bu defa görevden alınıp yerine Haremeyn-i Muhteremeyn Hıdemat-i Mukaddesesi için lazım gelen tedbirlerin kendi uhdesinde olduğunu beyan etmiştir. Yine 2 mübarek belde ile Hicaz havalisinin asayişinin kendisinde olduğunu hatırlatarak bir müddetten beri İstanbul'da bulunan Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin mübarek mahal hakkında taleplere vukufiyeti ve temiz bir soydan gelişi nedeniyle bugün tarafına celp edildiğini haber vermiştir. Burada Mekke Emirliği uhdesine tevcih edilerek gerekli olan nişanı verilmiş ve Babalı'ye gönderilmiştir. Usulü üzere emirliğinin ilan edilmesini Sadrazam'dan istemiştir.⁴⁷ Hemen akabinde Mekke Emirliği'nin değiştirilmesinden dolayı Şerif Abdülmuttalib Efendi ve Cidde valisine hitaben sadır olacak 2 emirnamenin suretleri de padişaha gösterilmek üzere takdim edilmiştir. Padişah da bunları münasip görüp gönderme işlemleri başlamıştır.⁴⁸

Emarettteki değişimin ardından 11 Temmuz 1851'de Ağâh Paşa bölgedeki son durum hakkında bilgi vermiştir. Abdullah Paşa'nın gemiye naklinden sonra ziyaretlerine ruhsat verildiği belirtilerek bu esnada 3.000 kese vaat ile firar edeceği öğrenilmiştir. Bu nedenle yanlarına yeterli sayıda emin kimseler yerleştirilmiştir. Abdullah Paşa ve babası Şerif Muhammed b. Avn'ın ne niyette oldukları Mısır valisinin

⁴⁶ İ.DH. 237/14331.

⁴⁷ İ.DH. 237/14361.

⁴⁸ İ.DH. 237/14331.

daha önce Sadaret'e gönderdiği ifadelerinden dahi anlaşılabilir diye Ağâh Paşa beyanda bulunmuştur. Bunlar her ne kadar sadakat arz ederlerse de Hicaz havalisine ricatleri şöyle dursun muhabere hasebiyle dahi gelmeleri caiz değildir. Eski emirin görevden ayrılmasından ahali gayet memnun ve Hicaz havalisinin asayışı günden güne artmaktaysa da müşarünileyhin kabilesinden bir şekilde düşmanlık düşüncesinin akla geldiğini vali ifade etmiştir. Bunlar dışında Ağâh Paşa daha önce Sadaret'e durumunu arz etmişse de bundan böyle uzatılmayarak İstanbul'a dönmek veya hac mevsiminin sonunda Şam Valisi İzzet Paşa ile becayışına müsaade edilmesini arz etmiştir.⁴⁹

Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin emarete geçmesinin ardından işleri düzene sokmada yine öne çıkan isim memuriyeti gereği ve işin yürütülmesinde üstlendiği sorumluluktan dolayı Ağâh Paşa olmuştur. Paşaya göre sabık şerif ve oğullarının tayinat ve maaşları aylık 15.000 kuruşa varmaktadır. Bu miktar (Hicri) Cemaziyel ahir sonuna kadar verilmiş ama Recep ayı başında kesilmiştir. Fakat ricaları üzerine Abdullah Paşa ve Ali Paşa'nın 70-80 kadar hayvanlarına lazım gelen arpa ve benzeri malzemelerin irade gelene kadar Cidde hazinesinden verilmesine paşa söz vermiştir. Şerif Mansur'a da irade gelene kadar 7.500 kuruş maaş tahsis edilmiştir. Şerif Mansur'un isteğine göre emaret değişikliğinde 20 kadar kaşmir şal âlâ, orta ve edna olarak ve ayrıca 200 parça hilate ihtiyaç vardır. Bunlar talep edilmişse de asıl memurların gelişinde karşılanacağı belirtilerek şimdilik tehir edilmiştir. Hicaz tarafında Kaşmir şal bulunmaktaysa da hilatler yüksek paha ile satılmaktadır. Bu nedenle Sabık Defterdar Sadi

⁴⁹ İ.DH. 236/14284.

Efendi marifetiyle yaptırılıp gönderilir ise daha ehven olacaktır. Bu şekilde başka tavsiye ve taleplerle Hicaz'daki durumu 11 Temmuz 1851'de Agâh Paşa İstanbul'a aktarmıştır.⁵⁰

11 Temmuz 1851'de Cidde valisi emaretteki değişimin ne şekilde gerçekleştiğini anlatan ayrıntılı bir yazı daha göndermiştir. Yazıda vali, “*padışahın iradesi dâhilinde ve eskiden beri devam etmekte olan Mekke Emareti'nin Şerif Muhammed b. Avn uhdesinden gâilesiz tahvil maddesi için en önce İstanbul'dan bir mükemmel nizamiye askerinin gelmesine bağlı olduğu bundan 56 gün önce Sadaret'e mahremane yazılmıştı. Yazıldığı günden beri işbu maslahatın güzelce yapılmasına daha başka türlü bir vaziyet bulunur mu diye düşünüp gece gündüz tefekkür etmekteyim. Böyle düşündüğüm halde müşarünileyhima şerifin biri şu mazarratta mahir, diğeri Asirli urbanına yakınlığıyla urbanı tabrike kadir olan oğulları Abdullah Paşa ve Ali Paşa bellidir. Memnuniyetleri olan güzel muameleler ve kâmil teminata mebni hem eğlenmek ve hem de Mısır'dan hediye buyurulan 3'er direkli gemilerinin Hint ticareti muhasebesini görmek vesilesiyle geçenlerde Cidde'ye gelmişlerdir. Ardından güya Taif havalisi urbanının terbiyesi noktasında 1.600 nefer miktarı güzide muvazzaf asker ile top ve mühimmatın kendilerine verilmesinin elzem olduğunu belirtmiştir. Bu talebini bana da şifahen ifade etmiş ve buna dair takdim ettiği mahsus tezkiresini vermiştir. Bu hal ve harekete göre mezkûr havalide gelip gidecek bu askerler pek iş göremeyecektir. Pederi dahi Taife fîrâr edebilecektir. Mezkûr alay gelse bile hiçbir iş göremeyeceği böylece anlaşılmıştır. Mumâileyhima pederleri müşarünileyhin kolu ve kanadı ayrıca iktidarının dayanağıdır. Bunların ilk başta derdest edilmeleri*

⁵⁰ İ.DH. 236/14284.

maksadın hâsıl olmasına en kuvvetli yol olarak görülmüş ise dahi irade ancak padişahındır. Tam da bu sırada Ferik Mahmud Paşa Mekke'de sıhhatsız ve Sevakin memuru Mehmed Ali Paşa dahi tedaviye muhtaç durumdadırlar. Maslahatın ise uzadıkça güçleşeceği açık bir şekilde görünür hale gelmiştir. Hemen bu işe girilerek aklımın erdiği tedbirler ele alınmaya başlanmıştır. Defterdar beyin hamil olduğu ferman kıraati bahanesiyle toplanan meclise tüm ahali ve mumaileyhima paşalar dahi davet edilmişlerdir. Görevden alınmasının ardından kendilerine ibtirram gösterilerek hızlı bir şekilde İstanbul'a gönderilmeleri hususunda gelen fermana bağlılık gösterilmesi gerektiği ile tevkif olunmuşlardır. Derhal pederleri müşarünileybe müessir lazım tabirat ile askerler gece gönderilmişler Şerif Abdülmuttalib Efendi tarafından olmak üzere Şerif Mansur emarete kaymakam nasbıyla memuriyeti havi iktiza eden buyuruldusuyla icabına göre taksim edilmek üzere bazı şeriflere ve saireye olarak 2.000 riyal gönderilmiştir. Bundan başka bendeniz tarafından meşhur kabilelerin reislerine mufassal tabirat gönderilerek emarete değişikliğe gidildiği herkese bildirilmiştir. Böyle böyle birer yol ile Arap zevat celp edilmiştir. Müşarünileyh şerife işbu tedbirler ve tedariklerle muhalefet ve mukabeleye mecal ve imkân bırakılmamıştır. Evlat ve önde gelenlerin ihatasıyla firarlarının dahi önüne geçilmiş ve buna imkân kalmadığı tamamıyla anlaşılmıştır. Bundan dolayı pek çoğu da muhalefet edebilecekleri imkân kalmadığından razı olduklarına dair tavır değiştirmişler ve bağlılık göstermişlerdir. Mecburen şerif, gönderilen askerlere iltihak ederek Cidde'ye muvasalet etmiştir. Akabinde tehirsiz 30 kadar tebaasıyla oğulları yanına gönderilerek ve yeterli miktar nizamiye askeri kavaslar ile hizmetine mumaileyh Liva Paşa tayin edilmiştir. Cümlesinin kumanya ve sair levazımatları ikmal edilerek asker ve kavasların harcırahı dahi verilerek teslim

edildikten sonra müşarünileyh şerifin hareketi esnasında kötü haline dair padişaha bir şey yazılmaması isteğinin kabulü üzerine hoşnut olmuştur. Ardından Hicaz arazisine üzümlere bakarak padişahın sayesinde sahip olduğu bunca emlak, akar, evler ve imkânlarla karşı şükürünü bilmeyip 100.000 urban askerini ele alma iddiasında iken hiçbirinden nakit ve hayır fayda göremediğine şahit olarak latif hava ile Mısır tarafına teveccüh ve teşrif etmiştir. Daha önce cebren ihdas etmiş olduğu ecrin ve emsali mezalimin padişahın da desteğiyle men ve ortadan kaldırılması ilan olunduğu anda bundan ve gerek azlından dolayı ahalinin tamamı padişaha karşı büyük bir memnuniyet içinde olmuştur. Daha sonra camilerin minberlerinde Malik-i Aktâr-ı Hicaziye tabiri kaldırılıp padişah adına bir duaya başlanmıştır. Ahali de bundan memnun kalmışlardır. Velhasıl Hicaz havalisinde meri olan beyanın ortadan kaldırılması büyük kuvvete ve çokça paraya bağlı iken burada çok şükür zerre kadar uygunsuzluk vuku bulmaksızın ve kimseye en küçük mertebe zarar ve ziyan gelmesizin bendenizin tedbirleri ile 2 günde subuletle bertaraf olması padişahın iradesi ve Sadaret'in gayretinin semeresidir. Bundan şeyh, ahali ve Arapların şüphesi kalmayarak cümlesi tarafından teşekkür edilmiştir. İşbu maslahatın husulünden önce ve sonra mumaileyh Şerif Mansur'a verilen mezkûr meblağdan başka askerlere ve bazı urban takımına icap gereği gizli ve açık verilen şal, saat ve benzeri şeyler toplamda 290.000 kuruşu bulmuştur. Padişahın sayesinde şimdi Hicaz havalisi abalisi asayiş ve emniyet üzeredir. Ancak müşarünileyh Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin uzamayıp gelmesi ve sabık talep üzere bir alay nizamiye askerinin dahi yakında gelecek olmasıyla beraber, gereken meblağ ve zahire ihtiyacının artacak olmasıyla önceki miktarlara zam ve ilave yapılması gerekmektedir. Sadece atıyye müşkilatı nedeniyle bu maddede doğruluk ve bağlılığımdan dolayı vaki olan cesare-

timin ve kusurlarımın merhameten afv edilmesini ve mezkûr meblağın Cidde hazinesinden verilmesine müsaade edilmesini istirham ederim” ifadelerini kullanmıştır.⁵¹ Bu esnada henüz Şerif Abdülmuttalib Efendi yola çıkmamıştır. Ancak kendisi 18 Temmuz 1851’de bazı işler için Hicaz’a gönderilecek olan Şerif Alkame b. Abdullah’a 10.000 kuruş harcırah verilmesi talebinde bulunmuş ve bu isteği kabul edilmiştir.⁵²

Emarette yapılan değişiklikten sonra 18 Temmuz 1851 tarihli olarak Şerif Abdülmuttalib Efendi padişaha bir teşekkür yazısı göndermiş ardından da bazı taleplerde bulunmuştur. Teşekkürden sonra Hicaz’a bir an önce gitmek için hazırlıklara başladığını belirtmiştir. Hem oğullarının durumu hem de daha önce Hicaz tarafına damadının gönderilmesinden dolayı kendisine verilecek meblağ 4 yükten fazladır. Kendisiyle beraber gidecek olan etrafındakilerin harcırah ve zaruri masraflarının verilmesini talep etmiş, bunların süratle yerine getirilmesini istemiştir.⁵³ Yine aynı tarihte oğlu Rıza Bey ile biraderi Ahmed Bey ve Abdullah Bey’e maaş ve ih-sanda bulunulmasını istemiştir. Padişah da müsaade ederse her birine hazineden 5.000 kuruş maaş verilmesi ve emsalleri gibi ih-sanda bulunulması emelindedir.⁵⁴ 2 gün sonra gönderdiği başka bir talebinde Hicaz tarafında gerekli olan zevattan bazılarını kutu ve saat gibi eşya ile bazılarını da icabında kapıcıbaşılık ve müdderislik rütbelerinde yükseltme gibi teşebbüslere başladığından haber vermiştir. Bu noktada söz konusu eşyada tasarrufa gidip hareket ettiğiinden bahsetmiş

⁵¹ İ.DH. 236/14284.

⁵² A.MKT. NZD. 39/8.

⁵³ İ.DH. 237/14333.

⁵⁴ İ.DH. 237/14333.

ve gerekli olan kimseler için bir defter tanzim ederek⁵⁵ onu da İstanbul'a göndermiştir.⁵⁶ Yine 24 Temmuz 1851'de Mekke Emiri Şerif Abdülmuttalib Efendi tarafından Şerif Hüseyin b. Mansur Efendi, Hicaz'a gönderileceğinden efendiye yol harçlığı olarak 15.000 kuruş verilmesi daha önce sorulmuştur. Söz konusu talep padişaha iletilmiş ve buna izin verildiğinden ödemenin yapılması emredilmiştir.⁵⁷

Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin ardı ardına gelen taleplerinin ardından 26 Temmuz 1851'de Sadrazam, padişaha gelişmeler hakkında bilgi vermiştir. Buna göre, Mekke Emiri Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin bazı isteklerine dair 3 kıta tezkiresi 21 Temmuz Pazartesi gecesi Rauf Paşa'nın sahilhanesinde toplanan mahsus mecliste okunmuştur. Şerifin zikrolunan tezkiresinin birinde oğulları Rıza Bey, Ahmed Bey ve Abdullah beylere maaş tahsisi iltiması vardır. Diğerinde 4 yük kuruştan fazla borcu olduğundan onun ve sefer masrafının ödenmesi noktasında isteği vardır. Diğerinde dahi bazı şeyhler ve muteber kimselere verilmek üzere melfuf defterde yer aldığı üzere bir takım hilat, şal gibi bazı eşya ve lüzumu kadar çadır verilmesini ve birkaç kıta kapıcıbaşılık ve müderislik gibi nişan verilmesini rica etmiştir. Sadrazam açıklamalarında, padişahın iyi niyeti bilindiğinden bu taleplere müsaade edileceği açık olduğu gibi hazineyi bu ara içinde bulunduğu sıkıntıdan korumak bizim de üzerimize farzdır diye bir beyanatta bulunmuştur. Buna göre iki tarafı gözetilmek üzere hareket etmek icap eder. Şerifin Mısır valisinde epeyce alacağı olup bunun ödenmesinden haylice bir şey elde etmek

⁵⁵ İ.DH. 237/14333.

⁵⁶ İ.DH. 237/14333.

⁵⁷ A.MKT. NZD. 39/46.

mümkündür. Şerifin kendisi de bunun Osmanlı Devleti eliyle tahsilini istemiş olduğundan zikrolunan 4 yük kuruşu (4.000 kuruş) işbu tahsilattan karşılamağa mümkündür. Müşarünileyhin bu konuda vaki olan isteği o şekilde halledilecektir. Her ne kadar kendisinin bir memuriyette olmayan oğullarının Osmanlı Devleti tarafından vazifelendirilmesi mümkünse de sabık şerifin oğulları muvazzaf olduğu halde şimdiki şerifin oğulları hakkında isteğinin kabul edilmemesi kalbinin kırılmasına sebep olacaktır. Buna da padişah kani olmayacaktır. Bu nedenle sabık şerifin 2 oğluna mahsus olup şimdi açıkta bulunan 15.000 kuruş maaş oğullarına istediği gibi taksim olunmak üzere şerife verilecektir. Memuriyette olmayanlara nişan itası nizama aykırı rütbe tevcihi olup onun dahi icap üzere verilmesi padişahın elindedir. Bu nedenle Cidde valisi paşa ile müzakereyle memuriyetlerden birine tevcihi münasip olması lazım gelir. Bu konuda yazılır ve iltimas olunursa icabına bakılacağı şerifin kendisine bildirilecektir. Daha önce Cidde valisinin inhası üzerine verilmesi gerekli olan hilatler ile bunlar birleştirilerek mezkûr defterde yazılı olan hilatlerin sair eşya ile çadılarının tanzimi ve gönderilmesi Maliye Nezareti'ne ve Harbiye Nezareti'ne havale edilmiştir. Şerifin mühlet kabul edilmeyen bazı perakende borcunun ödenmesi ve yolculuk masrafı noktasında biraz akçeğe muhtaç olacağı gibi İstanbul'dan mahsus vapurlar ile gideceğinden Mısır'dan Süveys'e kadar pek masrafı olmayacağı bellidir. Buna binaen burada vuku bulacak masrafları ve Süveys'ten bineceği kumpanya vapuru borcu ödenmek üzere müşarünileyhe hazinenin durumu da gözetilerek 1.500 kese akçe harcırah verilmesi yeterli olacaktır. Mezkûr meblağın ödenmesi ve Maliye Nezareti'ne bildirilmesi ve şerifin bir ayak önce Mekke'ye gitmesi farzdır. Bu nedenle süratle git-

mesi lüzumu kendisine bildirilmiştir. Bu konuda padişah ne şekilde irade buyurursa yerine getirilecektir. 2 gün sonra da padişah alınan bu kararları tasdik etmiştir.⁵⁸

17 Ağustos 1851'de Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin isteklerine cevap verilmiştir. Yazılan evrakta, oğulları Rıza Bey, Ahmed Bey ve Abdullah'a maaş verilmesi isteği ve sair başka konular üzerine daha önce şerif tarafından gönderilen 3 tezkirenin padişaha takdim edildiği ifade edilmiştir. Her biri için istenilen talep uygun bulunup yolculuk seferleri için hazineden 500 kese harcırah verilmesi de oğulları için uygun bulunmuştur. Açıkta olan kızları için de 5.000 kuruş maaşın verilmesi ve istediği gibi taksim etmesi kendisine bırakılmıştır. Memuriyetinde olmayanlara nişan verilmesi nizama aykırıdır ve rütbe tevcihi de padişahın emrine bağlı olduğundan Cidde valisiyle müzakere edilerek bendegân ve memurlardan birine rütbe tevcihi lazım gelirse veya bu konuda görüş sorulursa icabına bakılmasına karar verilmiştir. İstenilen başka şeylerle çadırlar verilerek yine talep edilen 4.000 kuruş borcunun hazineden ödenmesi uygun düşmeyeceğinden ve Mısır valisinde epeyce alacak olduğundan işbu talebin de temini için zikrolunan 4.000 kuruş borcun da bu alacaktan karşılanmasına karar verilmiştir. Bu şekilde Şerif Abdülmuttalib'in isteklerinin karşılanması yoluna gidilmiştir. Kendisinin bir an önce Mekke'ye gitmesi gerekli olduğundan hemen ne şekilde gideceklerinin bildirilmesi talep edilmiştir. Bu şekilde toplanan mecliste Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin isteklerinin karşılanması yoluna gidilmiş ve gelişmeler hakkında kendisinin de bilgi vermesi istenmiştir. Padişah da beyan edilen görüşler doğrultusunda karar vermiştir. Hemen

⁵⁸ İ.DH. 237/14333.

ardından işlerin yoluna konması için Maliye Nezareti'ne haber verilmiştir. Yine vali ile Şerif Abdülmuttalib Efendi ve sabık şerifin oğlu Abdullah Paşa ile aralarında görüşmeleri ve işleri ona göre takip edip elde kalan 15.000 kuruşu istedikleri şekilde taksim etmeleri istenmiştir.⁵⁹

28 Ağustos 1851'de Maliye Nazarı'nın bilgisi olması için takdim edilen 2 kıta takririn birinde Mekke Emiri Şerif Abdülmuttalib Efendi'ye irade gereğince teslim olunan eşya ve hilat pahası olan masraflar 2 yük 13.642 kuruştur. Mevcuttan verilen eşya pahası olan 13.753,5 kuruşun indirilmesiyle küsurunun Cidde Eyaleti'nin 1267 (Hicri) senesi tertibinden olarak Maliye hazinesinden verilmesi kararlaştırılmıştır. Mevcuttan verilen eşyanın dahi masraf kayıt edilmesi ve diğerinde dahi Mekteb-i Tıbbiye ameliyat hastanesine verilmesi lazım gelen malum miktar elbise ve saire pahası olan 2.220,5 kuruşun zikrolunan 1267 (Hicri) senesi müteferrika tertibinden ödenmesi kararlaştırılmış karar padişaha bırakılmıştır. Padişah da söz konusu kararı münasip bulmuştur.⁶⁰ Bu şekilde görüldüğü üzere padişah, genelde şeriflerin taleplerini kabul eğilimindedir. Hatta bu noktada Osmanlı paşaları da durumun farkında olduklarından zaman zaman bütçeyi de düşünerek iki tarafa uygun gelecek çözümler üretmeye gayret göstermişlerdir.

2. Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin Mekke Emiri olarak Hicaz'a Gelmesi

Mekke Emiri Şerif Abdülmuttalib Efendi Hicaz'a gitmiş ve genel durumla ilgili gider gitmez bilgi vermeye başlamıştır. Kendisi Hicaz'dan gönderdiği ilk yazılarında, padişaha

⁵⁹ A.MKT.NZD. 39/85; İ.MVL. 220/7391.

⁶⁰ İ.DH. 240/14600.

duadan ve emirlik için teşekkürden sonra geçen Şevval ayının 21'inde (9 Ağustos 1851) İstanbul'dan hareket ederek Zilkade'nin 6'sı Salı günü (2 Eylül 1851 Salı) Cidde'ye varmıştır. Bu durumu daha önce Sadaret'e bildirmiştir. Varışının 3. günü Perşembe akşamı Cidde'den hareket etmiş, ertesi Cuma günü sabaha karşı Mekke'ye ulaşmıştır. Daha sonra hamil olduğu padişahın emri, gerekli olan kimselerin huzurunda okunmuş ve cümleye ilan olunmuştur. Mezkûr emirde münderiç olan ahkâmı güzelce icra edip harf harf yerine getireceğini taahhüt etmiştir. Bunun için tekrar padişaha teşekkür etmiştir.⁶¹ Mekke Emiri Abdülmuttalib Efendi İstanbul'a gönderdiği diğer bir yazısında, Cidde'ye varışında Asirli urbanının daha önce bazı kabileleri zapt ve istila ettikleri haberini öğrenmiştir. Bunların mezkûr mahalli zapt ve istilaya sebep ve meramlarının ne olduğunun tahkiki için meşayihden Şeyh Aid tarafından şeriflerden 3 kişi özel olarak gönderilmiş ve henüz dönmemişlerdir. Her ne kadar dönmemişlerse söz konusu kabileler Yemen tarafında olan alacaklarına karşılık olmak üzere selefi Şerif Muhammed b. Avn tarafından senetle kendilerine ihale olunan şeyler olduğu iddiasında bulunmuşlardır. Bu bilgiyi de kendisi bazı taraflardan ihbarla öğrenmiştir. Asir tarafından Cidde Valisi Ağâh Paşa'ya gelen ve kendisine ulaştırılan tahriratta dahi mezkûr husus açıkça beyan edilip yazılmıştır. Şimdiki halde merkum mahalden çekilip gitmiş olduklarından giden kimselerin o tarafa varmalarından sonra ne şekilde cevapları zuhur eder ise bunlar padişaha takdim edilecektir.⁶² Ardından söz konusu evraklar padişaha takdim edilmiş ve şerife uygun cevaplar yazılmasına 21 Kasım 1851 tarihiyle karar verilmiş-

⁶¹ İ.DH. 243/14778.

⁶² İ.DH. 243/14778.

tır.⁶³ İlk yazışmalarında görüldüğü üzere Şerif Abdülmuttalib Efendi emir olduktan sonra tam bir sadakatle ve üstün bir gayretle çalıştığını gösterme gayretinde olmuştur.

Görevden alınan Şerif Muhammed b. Avn'ın durumu hakkında da Osmanlı Devleti son derece hoşgörülü bir tutum içine girmiştir. Daha önce İstanbul'da bulunduğu sırada Şerif Abdülmuttalib Efendi için yapılmakta olan ödemeler şimdi Şerif Muhammed b. Avn'e aktarılmıştır. Bunun için de Meclis-i Vala'da görüşmeler yapılmıştır. Mekke Emiri sabık Şerif Muhammed b. Avn'ın 2 oğluyula İstanbul'da misafirliğinde ikramına bakılmakta ise de kendisine bir münasip mahal tedarikiyle başkaca ikamet üzere gerekli miktar şeyin tahsisi padişahın iradesine bağlıdır. Hazineden celp olunan pusulaya nazaran Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin Mekke emaretine memuriyetinden dolayı kesilen maaşları ve tayinat bedeli aylık 26.890 kuruştur. Buna binaen mezkûr meblağın 20.000 kuruşu müşarünileyh Şerif Muhammed b. Avn ve 6.000 kuruşu dahi 3.000'er kuruş olmak üzere oğulları Şerif Abdullah ve Ali Paşa'ya tahsis edilecektir. 800 kadar kuruşun dahi hazineye iade edilmesi düşünülmektedir. Ancak kendileri daimi surette İstanbul'da oturacaklarından gerekli olan konağın, mezkûr maaş tahsisi tarihinden itibaren kendi taraflarından tedarikle ikamet etmeleri lazım gelecektir. O nedenle durumun kendisine bildirilmesi Meclis-i Vala'da tezekkür kılınmış ise de son karar padişaha bırakılmıştır.⁶⁴ Padişah alınan kararları ve konak keyfiyetinin dahi müşarünileyh şerife bildirilmesine onay vermiştir.⁶⁵

⁶³ A.AMD. 33/61.

⁶⁴ İ.MVL. 220/7391.

⁶⁵ İ.MVL. 220/7391.

Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin emirliğinin ilk yılları İstanbul ile uyumlu geçmiştir. Örneğin 13 Nisan 1852'de Mekke Emiri Şerif Abdülmuttalib Efendi'ye Surre-i Hümayun Emini ve Kaftan Ağası⁶⁶ vasıtasıyla gönderilecek olan 2 kıta name-i hümayunun müsveddelerinin padişaha takdim edildiği ve ne şekilde karar çıkarsa ona göre hareket edileceği ifade edilmiştir.⁶⁷ 25 Nisanda da padişah bunları münasip görmüştür. Fakat mumaileyh emin vasıtasıyla gönderilecek Arapça ibareli name müsveddesinde bazı hatalar olduğu anlaşılmıştır. Mezkûr müsveddenin tekrar dikkatlice tahrir edilip icap eden yerleri tashih edilerek arz edilmesi emredilmiştir.⁶⁸ Görüldüğü üzere yazışmalar normal işlerin seyri şeklindedir. Yine 13 Mart 1853 tarihli Fırka Kumandanı Raşid mühürlü başka bir evrakta, Mekke Emiri Abdülmuttalib Efendi'yle sabık Şerif Muhammed b. Avn'e gönderilip verilmek üzere 1. rütbeden olarak 2 kıta Mecidiye nişanının Darphane'de imal ve tanzim ettirilmesi hususunda padişahın iradesi sadır olmuştur. Bundan dolayı zikrolunan nişanların imal ettirilerek hızlıca Babıali'ye gönderilmesi hususuna himmet olunmak noktasında gerekli çalışmaların yapılarak Hazine-i Hassa ve harç beratlarının ödenmesi için konuyla ilgili gerekli olan yerlere haber verilmiştir.⁶⁹ Görüldüğü üzere Şerif Abdülmuttalib Efendi bu dönemde iltifata mazhar olmuştur. Osmanlı Devleti de kendisinin gönlünü almaya özen göstermiştir.

⁶⁶ Surre Emini'ne bağlı olup padişahın bağlıladığı kaftanları Mekke Şerifi'ne giydirmekle yükümlü olan görevlinin uvanıdır.

⁶⁷ A.AMD. 37/9.

⁶⁸ İ.DH. 250/15365.

⁶⁹ A.TŞF. 15/20.

20 Temmuz 1853'te Şerif Abdullah Hicari Efendi'nin yeterli maaşı olmadığından idarede bazı sıkıntılara düştüğünü ifade ederek Hicari Efendi kendisine maaş verilmesini istiham etmiştir. Kendisinin urban işlerinde çok yararlılığı olduğu ve önde gelen büyük isimlerden biri olduğu beyanıyla Mekke Emiri Şerif Abdülmuttalib Efendi ve Cidde valisi 2.000 kuruş maaş verilmesi için aracı olmuşlardır. Emsalleri de benzer surette maaş aldıklarından Meclis-i Vala'da verilen bir kararla Cidde Gümrük gelirlerinden kendisine aylık 500 kuruş maaş vermeye başlanmıştır.⁷⁰ Görüldüğü üzere emirin taleplerini genelde karşılama şeklinde bir tavır söz konusudur. 24 Ekim 1853'te de Sadrazamın padişaha yaptığı bildirmede, Mekke Emiri Şerif Abdülmuttalib Efendi kendisine ihsan buyurulan Mecidiye Nişanı için teşekkür etmiştir. Padişah da teşekkürüne karşılık münasip cevap yazılmasını emretmiştir.⁷¹ Aynı surette 1 Kasım 1853'te Maliye Nezareti'ne yapılan bilgilendirmede, Mekke Emiri'ne sair masraflar için gönderilen 3.000 kese akçenin ulaştığı şeriften gelen tahrirattan anlaşılmıştır.⁷²

İlerleyen süreç içinde bir müddet daha iyi ilişkilerin devam ettiği dikkat çekmektedir. 19 Şubat 1854 tarihinde Mekke Emiri'ne gönderilecek olan teşrifat hakkında bilgilendirme yapılmıştır.⁷³ Yine 27 Şubat 1854'te ise Maliye Nezareti'nden Meclis-i Vala'ya verilen bir mazbata tahririnin içeriğinde Mekke Emiri Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin sarrafi olan Ohans'a borcuna karşılık Cidde hazinesinden aylık maaş olarak 500 kesenin verilmesi durumu sorulmuştur.

⁷⁰ C.DH. 288/14396.

⁷¹ İ.DH. 1288/101347.

⁷² A.MKT.NZD. 97/96.

⁷³ C.DH. 16/80.

Her ne kadar Cidde hazinesi bunu ödemekten imtina etse de son karar yine padişaha bırakılmıştır. Padişah da genel tavır olarak Mekke Emiri'nin taleplerini karşılama yönünde irade belirtmiştir.⁷⁴ Yine Mekke ahalisinden Uveys el-Sebai adlı kimse 1 Haziran 1854'te şahsi işleri için İstanbul'a yazılar gönderse de halledememiş ve bunun üzerine Mekke Emiri Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin kendisine yardımcı olup aracı olmasını istemiştir.⁷⁵ 5 Şubat 1855'te de Sarraf Vakisoğlu Magardi, Mekke Emiri Şerif Abdülmuttalib Efendi'deki alacağını alamadığı için Babialı'ye bir arzuhal vermiştir. Mekke Emiri'nden talep ettiği alacağın miktarı 5.600 kuruştur. Bu meblağ vermiş olduğu sarraflık hizmetinin karşılığıdır. Takdim ettiği arzuhal Meclis-i Vala'ya havale edilmiş ve ardından konu hakkında bilgi edinmek üzere ilgili mercilerden haberlerin gelmesi beklenmiştir.⁷⁶ Genel itibariyle bakıldığında emirin aracı olduğu işler veya kendi işleri mutlak surette çözülmeye çalışılmıştır. Tüm iyi niyete rağmen istekleri tam olarak yerine getirilemediğinde ise emirin gönlünü almaya özen gösterilmiştir.

3. Mekke Emiri Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin Emirlikten Azli

Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin emirliğinde 1855 senesine doğru bazı tavır değişiklikleri görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde esir ticaretinin yasaklanması, evvelden beri tutumundan şüphe edilen Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin Osmanlı Devleti aleyhine olan bazı emellerini icra etmede perde olmuştur. Hatta Mekke'deki Osmanlı askerinin çıkarıl-

⁷⁴ MVL. 340/17

⁷⁵ HR.MKT. 78/11.

⁷⁶ A.MKT.NZD. 131/22.

ması teklifi ile kendisinin müstakil olmak istemesi ve urbandan külliyetli kuvvet tedarikiyle tecavüzi hareketlere başlamak gibi halleri görülmesi üzerine Ağustos 1855'te azledilmesi gündeme gelmiştir.⁷⁷ Ancak bu konuda bir süre beklenmiş ve durumun seyrine göre hareket edilmiştir. Ne var ki Mekke Emiri Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin bu sırada bağımsızlık noktasında aşırıya kaçan bazı hırsları iyice görünür hale gelmiştir.

8 Eylül 1855'te Mekke civarında bulunan Atabe Kabilesi'nden bir kısım ile Süfyan Kabilesi arasında arazi maddesinden dolayı bir tartışma ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin yazısına mebni Ferik Veysi Paşa tarafından asker sevk edilmiştir. Veysi Paşa tarafından askerlerle gidilerek gerekli nasihatler yapılmış ve ne şekilde işlerin yürütüldüğüne ve başka meselelere dair Cidde valisinden bir kıta tahrirat ve Ferik Veysi Paşa'dan iki adet şukka gelmiştir. Bunlar padişaha arz edilmiştir. Valinin tahriratında Şerif Abdülmuttalib'in ihtilalden dolayı bazı fikilere kapıldığını ve birtakım işlere teşebbüs ettiği ifade edilmiştir. Bunun sebeplerinin dahi herkes tarafından bilindiğini zikretmiştir. Padişah'tan gelecek emir her ne ise iki tarafın ıslahına girişileceği ve bu tahrirata uygun bir cevabın yazılması İstanbul'da kararlaştırılmıştır.⁷⁸ Burada aslında Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin Hicaz bölgesinde karışıklık çıkarmak istemesinden şüphelenilmektedir. Bu nedenle vali durumdan İstanbul'u haberdar ederek gelecek emirler doğrultusunda meseleyle ilgili işlere girişeceğini beyan etmiştir. Çünkü böyle bir meselede İstanbul'un emri doğrultusunda hareket etmek bir

⁷⁷ Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrreme Emirleri*, 127.

⁷⁸ A.AMD. 55/26.

zorunluluktur. Üstelik söz konusu isim Şeriflik makamında olan biri olduğundan ve Osmanlı Devleti genel olarak şeriflerle ilgili olumlu kanaatlere sahip olduğundan durumun nezaketi biraz daha fazladır.

Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin içinde bulunduğu vaziyet İstanbul'un son derece canını sıkmıştır. Bu nedenle 12 Eylül 1855'te padişahın iradesiyle emarete değişikliğe gidilmiştir. Saraydan Sadaret'e gönderilen evrakta padişah, Şeyhü'l-Haremeyn Mekke hizmeti ve Hicaz ile Yemen'in intizamının nezareti ve malum mülhakatı ile hala Cidde valisi bulunarak Mecidiye nişanının 1. rütbesine sahip vezirim Kamil Paşa'yla Şerif Galip oğlu Abdülmuttalib'in şimdi emarettten alınmasıyla İstanbul'da ikamet etmesi yerinde olacaktır demıştır. Padişah yine devam eden açıklamalarında, onun yerine şimdi bu tarafta ikamet üzere bulunan ve Mecidiye nişanının 1. rütbesine sahip olan Şerif Muhammed b. Avn'in tayinini irade buyurarak gereğinin yapılmasını emretmiştir. Söz konusu durum hakkında müşarünileyhi bilgilendirmesi için Şura-yı Askeriye'den Ferik Raşid Paşa görevlendirilmiştir.⁷⁹ Bu sayede Şerif Muhammed b. Avn'e yeniden emirlik yolu açılmıştır. Söz konusu gelişmede Şerif Muhammed b. Avn'in İstanbul'da kurduğu ilişkiler ve bazı devlet adamlarının kendisinin arkasında durması da çok etkili olmuştur.

Sadrazam Mekke Emirliği'ndeki değişim ve yeni gelişmelerle ilgili 14 Ocak 1856'da padişaha bir bilgilendirme daha yapmıştır. Buna göre, malum olan ve tekrar eden vukuattan dolayı Şerif Abdülmuttalib Efendi hakkında olunacak muamele keyfiyeti padişahla müzakere edilmiştir. Buna göre Şerif Abdülmuttalib Efendi, İslam'ı temsil eden Osmanlı

⁷⁹ C.DH. 124/6190.

Devleti'nin bir kavi düşman ile muharip olduğu⁸⁰ sırada sadakatle gerekli olan maneviyatı icra etmesi gerekirken ve kendileri hilafeti uhdesinde tutan padişahın bunca iltifata mazhar olduğu halde yanlış bir iş suretini tutmuştur. Kendisi Osmanlı Devleti aleyhinde ahaliyi tahrik edecek çeşitli iftira yollu yayınlar neşrederek Hicaz havalisinde bir fitne ortaya koymuştur. Muhterem Kâbe'de kan dökülmesine ve şeriflerden birkaç zatın şehadetine sebep olmuştur. Şu halleri cümlenin malumu iken kendilerinin İstanbul'da oturmaları kötü emsal olacağından başka, kendi yüzünden şehit olan zevatın akrabalarına ve Osmanlı Devleti'ne sadakatlının onun kıskırtmasına kulak vermemiş olan mübarek ahaliye bu durum üzüntü verecektir. Ayrıca erbabı vukuf tarafından haber verildiğine ve Şeyhülislamın ifadesine göre şürefa-yı kiramdan birinin haklarında vereceği hükmün icrası bellidir. Buna binaen Osmanlı Devleti şu kötü hareketinden dolayı bu zatı tedbiren mesul tutmakta yalnız kanunen değil şeren dahi muhtar ve haklıdır. Hal böyleyse de muhakeme ve cezalandırma suretleri ihtiyar olunmak yerine bu hususta dahi padişahın merhameti olmuştur. Yukarıda ifade edilen mahzurlar dahi bertaraf edilmek noktasında ikisi ortaya bir tedbir olarak şerif müşarünileyhin pederi merhumun daha önce gönderilmiş olduğu gibi Selanik'te ikamete memuriyetleri düşünülmüştür. Bu suret padişahın görüşüne sunulmuştur. Böyle olduğu halde müşarünileyh işbu Perşembe günü akşam üzere İstanbul'a vasıl olmuş ve kendi konağı hazır olmayıp derhal Raşid Paşa'nın sahilhansine misafir verilmiştir. Eğer ki kendisi İstanbul'da kalır ise Hicaz havalisine kötü tesiri olacaktır. Oralarda bulunan bazı taraftarları yüz bularak Şerif Mu-

⁸⁰ 1853-1856 tarihleri arasında gerçekleşen Kırım Savaşı kastedilmektedir.

hammed b. Avn'ın işlerini zorlaştıracakları adı geçen ferik tarafından dahi ifade edilmiştir. Meşru kararlar müşarünileyhin Selanik'e gönderilmesi ve kendisini götürmek üzere Tersane-i Amire'den hızlıca bir vapur hazırlanması, yanlarına mihmandar gibi birer adalı memur konması ve yolculuk esnasında her türlü ihtiramda kusur olunmaması tembih edilmiştir. Fakat pek ziyade karışmamaları ve yazışmaları hükümet marifetiyle icra olunması hususları da Selanik valisine mahremane tavsiye edilmiştir. İleride icabına göre bir miktar maaş dahi verilmesi maslahattan görülmüştür. Ancak son karar padişaha bırakılmıştır. Padişah da alınan bu kararları bir gün sonra münasip görüp kabul etmiştir.⁸¹

8 Mart 1856'da tekrar Mekke Emareti'ne atanan Muhammed b. Avn gelişmeler hakkında İstanbul'a bilgi vermiştir. Açıklamalarında, *"İskenderiye'ye ulaştığımda bu tarafta bulunan zevat ile Mekke tarafından olan askerlerin katibi olup bendelerinin rivayet ve tebligatlarına göre selefim Şerif Abdülmuttalib Efendi bazı olumsuz fikirlerini ve malum niyetlerini kuvveden fiile getirmek sevdasıyla bu kere kimi taifelerle orada bulunan Osmanlı askerlerini Mekke'den def ve geri kalan siyahi askerlerini kendi gulamlarına ayırarak tevkif etmiştir. Urbandan birtakım muhtaçlara baskı ve işgal ile akçe tamahına düşürüp başına toplamıştır. Bunlarla bazı köyleri yağma ve çapul ettirerek o makule şahısları bu şekilde kendi tarafına meyil ve rağbet etmeye mecbur etmiştir. Türlü fesatlara ve oraların asayişini ibtilale kalkışmış ise de Ciddé'ye varışında işbu gailenin Allah'ın yardımı ve padişahın desteğiyle önü alınmıştır. O mübarek havalinin gerekli olan asayişinin tamamen icrası için çaresine hızlıca bakılması memuriyet vazifemendir. Bu konuda*

⁸¹ İ.DH. 1289/101423

elden gelen ne ise yapılacaktır. Eğer işbu rivayetler yalan veya sıbhati henüz meçbul ise de yazıldığı üzere akçe tamamıyla başında adamlar toplaması dahi akla yakın görünmektedir. Şayet bu rivayetler doğru ise işbu fesadın ortadan kaldırılması ve durumun teskini noktasında gerekli tedbirler alınacaktır. Yine aynı şekilde Cidde valisiyle müzakereden sonra bu konuda gerekli yardımın ifasına lüzum görüldüğü halde icabının icrasına girilecektir. Vuku bulacak her durum arz edilip yazılan işar üzerine çarçabuk gerekli tedbirler ve hadisenin sakinleştirilmesi için durumun şimdiden Mısır valisine beyanını içeren bir kıta emirname yazılması hususuna izin verilmesi akla gelen tedbirlerden biri olarak görülmüştür” ve son durum hakkında bu şekilde İstanbul’a bilgi verilmiştir.⁸² Mekke Emiri Muhammed b. Avn’den gelen bu yazı daha sonra Sadaret’e takdim edilmiştir.⁸³

Yeniden Mekke Emiri olan Muhammed b. Avn, Şerif Abdülmuttalib Efendi’nin nasıl ele geçirildiği ve hadisenin ayrıntılarını içeren 17 Haziran 1856 tarihli bir tahrirat daha göndermiştir. Söz konusu tahriratında, “*Cidde’ye vardığım günü akşamı Şerif Abdülmuttalib Efendi ihramda olduğu halde 4 kol itibarıyla başına 7.000-8.000 kadar Arap toplayarak Mekke üzerine bir büyük hücum göstermiştir. Ancak Allah’ın yardımı ve Osmanlı askerlerinin direnç gösterip üzerine ateş etmeleriyle mukavemet edemeyip yenilmiş ve kendisine dayanak bir yer olarak Taif adlı mahalle ricat etmiştir. Mezkûr mübarek mahalle girişimde durumu beyan ve bazı nasihatler ilavesiyle beraber padişahın fermanına uymaları bendenizden ve Cidde valisi tarafından birkaç defa yazılarak tuttıkları yoldan vaz-*

⁸² A.MKT.UM. 227/50.

⁸³ A.MKT.UM. 227/50.

geçmeleri söylenmiştir. Cevap olarak ise bazı oyalayıcı açıklamalarda bulunmuşlardır. Amaçları vakit kazanmak ve tüm Arapları etrafında toplayıp fikirlerini ve fasit niyetlerini kuvveden fiile getirmek olduğu anlaşılmıştır. O esnada bazı taraflara da vuku bulan hadiseler bir kat daha ihtilalini arttırmış ve kendisi de itaat altında olmayacağını teyit etmiştir. Mevsim yaklaşmakta olup eğer bu haliyle bırakılacak olursa daha bir takım işfalden geri durmayacağı gibi Müslüman hacılara sıkıntı olabilecektir. Bu nedenle durumun güzelce idaresi için cümlenin rey ve ittifağıyla mevcut nizamiye askerlerinin yarısı ve münasip miktar urban ve 3 kıta top yüklenerek Ramazan ayının 7. Pazar günü hareket edilmiştir. Yolculuk esnasında dar bir boğazda Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin Osmanlı askerlerini meşgul etmek için bıraktığı urban ile bir küçük muharebe olmuştur. Söz konusu muharebede merkum urbandan 4 kişi telef olarak beri taraftan dahi kimsenin burnu kanamaksızın 2 saat içinde düşmanı def ederek mezkûr boğaz ele geçirilmiştir. Pazar günü saat 9.30 sularında mezkûr mahal yakınına varılarak orduyu kurup adam göndermeye meydan bırakmaksızın Osmanlı askerleri görüldüğü anda civar dağlarda bıraktığı urban tarafından tüfek ve kaleden top ve şişhane atılmıştır. Bir taraftan dahi mukabele yapılmakla mezkûr kale muhasara olunmuştur. Merkum urbanın takipleriyle vuku bulan istirhamlarına mebni aman verilmiştir. Muhasara esnasında gelen imdatlarıyla muharebe edilerek def edilmişlerdir. Burada dahi Osmanlı askerlerine mukavemet edemeyeceğini anlamasıyla Ramazan ayının 17. Perşembe günü firar edeceği anlaşılacak hemen mevcut toplar arkasını duvar etmiş olduğu Cebel-i Kara Kapısı'na yanaştırılarak yıkılmıştır. Yalnız 1 taburdan ibaret bulunan Osmanlı askerleri içeriye girmiştir. Merkum urban mezkûr kalenin dışarısından muhafazasına memur ettirildiği halde hanesine kapanıp oradan başında bulunan bu

ordu ve kullarıyla beraber tüfek atmaya başladığı anda muhasara ve tazyik edilerek o esnada birkaç nefer Osmanlı askeri şehit olmuştur” ifadeleri yer almıştır.

Yine Şerif Muhammed b. Avn açıklamalarının devamında, “İşbu tazyik saat 12’ye kadar sürüp ve Osmanlı askerleri kaptıyı kırıp içeriye hücum ettiklerini gördüğü anda vaki olan istirhamına mebni kendisine aman verilmiştir. Karakol altına alınarak ve civarda bulunan kabilelerin teminiyle yola düşülerek ve ordunun nakli için kiralanan develeri bayram kaideleri üzere mahallerinden hareket etmemesi için sahipleri alıp götürmesi sebebiyle bunlar beklenilerek tutuklu halde aynı ayın 18. günü Taiften hareket ve salim bir şekilde Cumartesi günü Mekke’ye ulaşılmıştır. Ertesi gün oradan dahi Ferik Raşid Paşa ve oğlum Ali Paşa bendelerine teslim edilerek ve diğer münasip şerif efendiler daileri dahi ayrılarak muhafaza altında Cidde’ye getirilmiştir. Asir tarafına gönderdiği oğulları ve biraderinin oğlu ve damadı ile bu fesatta bulunan şerifler ele geçirildiği vakitte gönderilecektir. Ailesinin dahi vuku bulacak iradeye değin refah ve asayişlerine özellikle dikkat edilecektir. Gerek asayişlerine ve gerek sair hususların öğrenilmesine elden geldiği müddetçe bakılacaktır. Ancak Şerif Abdülmuttalib Efendi’nin işbu hareketi 8-9 aydan beri olmakta olup vali ve ferik hazretleri bendeniz tarafından zaman zaman arz edilip yazılanlar kendisinin fiillerini ve ahvalini ispat etmiştir. Bu maddelerin doğru olacağı tevatuiren söylenilmekte olup ve İstanbul’a tarifine hacet yoksa da müşarünileyh efendinin bunca vakitten beri yediği yemeği kusaçağı ve padişahın gördüğü iltifatı birden bire unutarak emirlikten ayrılması hakkında sadır olan fermana karşı durmuştur. Giriştiği bu harekete rağmen yine de inayet ve iltifat göreceğini bilerek fiilleri ve fasit hareketlerine nazaran İstanbul’da buldukça sözle ve kalemlle buralarını tabrikten geri durmayacaktır.

Aynı şekilde bu tarafta bulunan taraftarları dahi İstanbul'da tutulup bunca zahmetten ve meşakkatten sonra kontrol altına alınmış olan urbanı bütün bütün iğfalden geri durmayacaklardır. Bu hal ahali ve merkum urbanın şu maddeden dolayı henüz layıkıyla ortadan kaldırılmamış olan fesat fikirlerini kabartmaya ve ileride bunun gibi bir hadisenin vukuuna sebep olabilecektir. Bunun yerine kendisi münasip bir mahalde ikamet ettirildiği surette bazı sıkıntılı durumların önü kestirilip cümlenin talebi üzere asayişin ve zabitanın alınması ve güzel bir idare kurulması mümkündür. İcabin icrası ise padişahın emrine bağlı olduğundan müşarünileyh işbu surette ele geçirilmiştir ve padişahın bunlardan haberdar olduğundan hiç şüphe yoktur. Bu konuda azim teşekkürlerle beraber gönlü alınması gereken kimselerin taltifleri ve cezaya müstahak olan şahısların terbiyelerinin ne şekilde gerekeceğine dair 2 kıta tanzim olunan defterler hazırlanmıştır. Yine Cidde hazinesiyle Hicaz'ın fikirlerinin sonrası ve acil ihtiyaçlarına ilaç olmak üzere lazım olan tedbirlerin icrası padişahın iradesine bağlıdır. Bu durumun izahı için tafsilen elde ettikleri malumatname Ferik paşaya şifaben belirtilmiş ve gelecek olan cevaplarla birlikte bunların beyanına cesaret edileceği hatırlatılmıştır. Zikredildiği üzere müşarünileyh efendiye yazılan tabiriat ile alınan cevap da padişahın bilmesi için İstanbul'a gönderilmiştir. Bu konuda karar padişahındır”⁸⁴ şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

Gerçekten de kendisine azli tebliğ edilen Şerif Abdülmuttalib, azlini kabul etmeyerek bazı taraftarlarıyla birlikte ayaklanmıştır. Osmanlı Devleti tanassur⁸⁵ etti diyerek bir

⁸⁴ A.MKT.UM. 239/83.

⁸⁵ Hrisitiyanlaşmak veya Hristiyanlara benzemek. Genel tabir ile dinden dönmek manasındadır.

kısım urbanı da başına toplamayı başarmıştır. Başına topladığı kuvvetlerle Taif'te mukavemete kalkışmış ise de derhal üzerine kuvvet sevk edilerek müsademedden sonra yakalanıp muhafaza altına alınmıştır. Evvela İstanbul'a ve oradan da Selanik'e yollanmıştır. Abdülmuttalib Efendi Selanik'ten Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'ya mektup gönderip İstanbul'da oturmaya müsaade istemiştir.⁸⁶ Bu sayede Hicaz'a geri dönemese de ileride kendisine yeniden emirlik imkânını oluşturmada önemli bir avantaj yakalamıştır.

Şerif Abdülmuttalib Efendi emirlikten ayrıldıktan sonra da bazı taleplerde bulunmaya devam etmiştir. Örneğin 31 Ocak 1857 tarihli verdiği arzuhalinde, "*oğlum Ahmed Bey ve Abdullah beylerin Cidde tarafına azimet etmiş oldukları bu defa Yemen Valisi Ahmed Paşa tarafından bendenize gelen bir kıta tahrirat mealinden anlaşılmıştır. Duruma nazaran bunlarla beraber olan merhum biraderimin oğulları Hüseyin ve Muhsin beylerin ve sair amcaoğullarının beraberce Cidde'ye gelecekleri anlaşılmış ise de oğullarımın bu tarafa gelmeleri icap eden haldendir ve padişahın iradesindedir. Bunun için de onların bu tarafa gelmeleri için Mekke Emiri'ne emir yazılmasıyla bunlardan orada kalmaları lazım gelenlerden kardeşim ve amcaoğullarının istirahatlerine bakılarak ızdıraba düşmemeleri için maaşlarının verilmesi ve aksatılmaması için hanedanımız hürmetine Cidde valisine Sadaret'ten emir gönderilmesini istirham ederim*" ifadelerini kullanmıştır. Söz konusu bu tahrirat padişahın da görmesi için kendisine takdim edilmiştir.⁸⁷ Görüldüğü üzere Şerif Abdülmuttalib Efendi onca olaydan sonra dahi padişahın belli hususlar için ricada bulunabilmektedir. Üstelik bu istekleri de reddedilmemektedir.

⁸⁶ Uzunçarşılı, Mekke-i Mükerrerme Emirleri, 128.

⁸⁷ İ.MMS. 9/391.

Şerif Abdülmuttalib Efendi ailesini çok önemsemekte ve onlarla ilgili hususlarda hemen arzuhal takdim etmektedir. Yine 4 Şubat 1857'de benzer bir talepte bulunmuştur. Buna göre, *“İstanbul'a gelip padişahın sayesinde asayişim ve istirahatim tam olduğundan teşekkür noktasında padişaha duacıyım. Fakat Hicaz'da bulunan aile ve diğer yakınlarımın lazım gelen emniyet ve istirahatleri henüz olmamıştır. Özellikle her bir tarafta bazı gruplar şunu bunu tabrik ve iğfalden geri durmadıklarından huzursuz olmuşlardır. Bu kere dahi Mekke'de Şerif Fatıma adlı hanımın kölelerinden Şerif Mehdi'nin Abdullah Çavuş'la münazaa edip araları tabrik olunarak mahallerine giderlerken mezbur şerifin kölelerinin harem konağına gizlenmiştir diyerek şerif hazretlerinin küçük oğlu bir takım adamlarıyla mezkûr konağa 2 defa hücum etmişlerdir. Attıkları tüfek kurşunları mezbur konağın pencere ve sair ahşap olan kısımlarını delip geçerek içeriye girmiştir. İsbet ettikçe içeride bulunan harem ve çocukların düçar oldukları korku ve figanları üzerine Miralay Mustafa Bey kumandasında olan Osmanlı nizami askerleri yetişip def etmişlerdir. Cidde valisinin Mekke'ye varmasına değin mezbur konağın muhafazasını miralay bey sağlamıştır. Bu defa mezkûr mahalden İstanbul'a gelen ailemin ifadelerinden bu durum anlaşılıp bendenize bir kat daha esef ve keder olmuştur. Bundan başka akrabalarımın bulunanların bir güne kabahatleri olmayarak Yemen, Taif, Cidde ve dağlık taraflarda çoluk çocukları dahi hanelerinde zaruret ve meşakkatle perişan olmuşlardır. Padişahın adaletinde bu şekilde zulm ve baskının kabul edilemeyeceğinden akrabalarım ve çoluk çocukları işbu zaruret ve zorluklardan kurtularak hanelerinde ikametleri sağlanmalı ve bunların padişaha bağlı olduklarına dair teminatları alınmalıdır. Bendenizin hem burada hem de o tarafta hasları varsa da bunların vali ve sair ulema tarafından huzurlarında*

hak üzere verilmesi veya iki tarafın bu tarafa gelip Meclis-i Vala'da dinlenmeleri mümkündür. Durum bu şekilde olup ben- denizin ve ailemin düşar oldukları zaruret ve sıkıntılardan kurtarılmaları padişahın iradesindedir”⁸⁸ şeklinde taleplerini dile getirmektedir.

Sadrızam 2 Mart 1857’de padişaha yaptığı bilgilendir- mede Şerif Abdülmuttalib Efendi’nin başka bir talebine dair isteğini açıklamıştır. Yaptığı bilgilendirmede, Şerif Abdülmuttalib Efendi’nin Mekke tarafında olan işlerinin halledilmesine vekil olup daha sonra mahalli hükümet tara- fından nefyi suretiyle Sevakın tarafına gönderilmiş olan Hacı Mustafa Efendi hakkında vuku bulacak iltimas üzerine ica- bının yapılması sadır olan fermanandır. Durum Meclis-i Vala azasından Şerif Abdullah Paşa’yla mahremane müzake- reden sonra mumaileyh Mustafa Efendi’nin fesatçı bir adam olması cihetiyle o tarafta daimi surette kalması caiz olamaya- caktır. Bundan dolayı müşarünileyh efendi hazretlerinin evlat ve çoluk çocuğunun bu tarafa dönmeleri esnasında işlerini görmek için yanlarında bulunması dahi gerekecektir. Müşa- rünileyh efendi hazretlerinin o tarafta olan emlak, akar ve sair evkafına dair olan işlerin daha sonra emaret ve Cidde valisi arasında müzakereyle halledilmesine bakılmak üzere mumaileyh Mustafa Efendi’nin geçici olarak Cidde’ye gel- mesinde bir güne mahzur yoktur. Bundan başka Abdülmuttalib Efendi’nin bu şekilde muradı ve isteği de hâsıl olmuş olacaktır. Mekke Emareti’ne ve Cidde valisine bu minvalde beyan edilmesi münasip görülmüş ancak son karar padişaha bırakılmıştır. Padişah da bir gün sonra muna-

⁸⁸ İ.MMS. 9/391.

siip bulmuştur.⁸⁹ Ardından Cidde Valisi Kamil Paşa'ya bunun için emir gönderilmiştir.⁹⁰ Bu şekilde görüldüğü üzere daha önce Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin arzuhalinde dile getir-diği hususlar gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin Hicaz'da ailesine karşı yapılan hareketleri Osmanlı Devleti görmezden gelmemiştir. 4 Nisan 1857 tarihli olarak, efendinin Mekke'de bulunan aile ve akrabalarına karşı olan muamelelere ve bu konuda bazı şikâyetlerine dair gönderdiği 2 kıta tezkire Meclis-i Hass-i Vükela'da okunmuştur. Mekke'de bazı köleler arasında zuhur eden tartışma üzerine Şerif Muhammed b. Avn'in oğlu Ali Paşa'nın azimetle münazaayı def etmek niyetine mebni hareket ettiği ve gelen tezkirede beyan olunan uygunsuz hareketlerin meydana gelmemiş olduğu beyan edilmiştir. Osmanlı padişahının himayesi altında hiçbir şahsın baskı ve saldırıya maruz kalmaması gerektiğinden böyle büyük ve saygın bir hanedana mensup bulunan eşrafın huzur ve rahatlarının bozulmaması ve bunun uygun düşmeyeceği açıktır. Fakat müşarünileyh Abdülmuttalib Efendi'nin istidaları üzerine El Zeyd'den olanlar için özel olarak ferman gönderilmesine Hicaz'ın ahvali sebebiyle başka bir nazardan bakılacaktır. Bu durum emarete müşteriklik manası doğuracaktır. Bunların asayişlerini muhafaza ve istirahatlerini temin ise mutlaka padişah fermanına bağlı olmayarak özel tembihlerle dahi hâsil olabilecektir. Bu nedenle talep olunan fermanın sarfi nazar ederek El Zeyd'den bulunanlar ve müşarünileyhe bağlı diğerleri güzel hareketlerde bulundukça eşraf ve sair ahali gibi haklarında layık muamele gösterilerek incitilme-

⁸⁹ İ.DH. 359/23745.

⁹⁰ İ.DH. 361/23860.

meleri istenmiştir. Yine içlerinde bazı kabahatli bulunanlar olur ise adalet ve hakkaniyetle muhakeme olunarak sabit olacak ahvale göre şeren ve kanunen lazım gelecek muamele icra edilecektir. Mevzuattaki nizam haricinde bir şey yapılmaması hususuna dair Mekke Emiri'ne ve Cidde valisine gerekli tahrirat gönderilmesi gerekmiştir. Şerifin Hicaz'da bulunan bağlıları ve akrabalarına güzel davrandıkları sürece sohbet ve lazım olan himaye ile emniyet ve istirahatlerine muhafaza olunması için gerekli tahriratın gönderildiğinin Şerif Abdülmuttalib Efendi'ye de bildirilmesine karar verilmiştir. Yemen'den Cidde tarafına gelmiş olan oğullarının dahi müşarünileyhin iltiması üzere bu tarafa sevk olunmaları gerekli olduğundan kendilerinin İstanbul'a gönderilmesi maddesinin dahi valiye yazılması düşünülmüştür. Müşarünileyhin amcaoğullarının kesilen maaş ve eski kaynaklarının verilmesi Abdullah Paşa'nın ifadesine göre orada bazı tesirlerle sebep olacaktır. Bundan dolayı şimdilik sarfı nazar edilmesi maslahat icabı görünmüştür. Ancak alınan bu kararlarla ilgili son hüküm padişaha bırakılmıştır. Mevcut tezkireler de bu haliyle padişaha arz edilmiştir. 2 gün sonra da padişah alınan bu kararları tasdik etmiştir.⁹¹

Osmanlı Devleti Hicaz'da şeriflerin istiklal hevesiyle atıkları adımların farkındaydı. Daha 1850'lerde Devlet, Emir Şerif Abdülmuttalib'in "*Tanzimat'la Hristiyan yönetiminin benimsendiğini*" ileri sürerek ayaklanıp bağımsızlığını aramaya kalkıştığını tabi ki unutmuyordu.⁹² 1848'de başlayan ve 1851'e kadar devam edecek olan Yemen'de Osmanlı Devleti'nin yeniden iktidarı ele alma girişimi de bölgeyi derinden

⁹¹ İ.MMS. 9/391.

⁹² Koloğlu, Türk-Arap İlişkileri Tarihi, 191.

etkilemişti. Kıbrıslı Muavin Tevfik Paşa'nın başında olduğu askeri faaliyetler zaman zaman Hicaz'ı da etkiliyordu.⁹³ 1850'lerde dikkat çeken bir diğer hadise ise yine Cidde'de patlak veren olaylardı. Görünürde Tanzimat reformlarına karşı bir hareket gibi gelişen veya söz konusu sebeple Müslim ve Gayr-i Müslim çatışmasının bir yansıması şeklinde görünen olaylar derin bir siyasi, sosyal ve ekonomik kırılmanın yansımasıydılar. Olaylar sırasında Cidde'de Gayr-i Müslim menşeli birçok kimse hayatını kaybetmiş, Osmanlı Devleti de meselenin devletlerarası bir hal almaması için ciddi tedbirler alma yoluna gitmişti. Ancak söz konusu olaylar bir süre sonra Kızıldeniz'de ve Arap Yarımadası'nda Avrupalı devletlerin baskısı ve nüfuzunu dayatma şeklinde sonuçlanmıştı. Söz konusu hadiselerin bu şekilde Müslümanlar aleyhine gelişmesinde Hicaz'daki düzensizlik ve idareden kaynaklı sorunlar da önemli ölçüde tesir etmişti.⁹⁴ Aslında dönem içinde olayların bu şekilde bir ehemmiyet kazanmasında Osmanlı Devleti'nin Rusya ile içinde olduğu savaş da etkili olmuştu. Kırım Savaşı sırasında kendisini gösteren sorunlara karşı Osmanlı Devleti elinden geldiğince önleyici tedbirler alma yoluna gitmişti. Bu dönemin çalkantıları ileride olacak daha mühim hadiselerin ipuçları gibi olmuştur. Örneğin bir dönem emirlik de yapan Şerif Muhammed b. Avn'in torunu sonraki yıllarda ismi çok öne çıkan Şerif Hüseyin olacaktır ve

⁹³ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Durmuş Akalın, "Yemen'in Kuzeyinde Osmanlı İdaresinin Yeniden Tesis Edilmesi ve Mekke Şerif Muavini Kıbrıslı Tevfik Paşa (1848-1851)", *Mediterranean Journal of Humanities* V/1, (Antalya: 2015), 17-42.

⁹⁴ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Durmuş Akalın, *Kızıldeniz'de Osmanlı-İngiliz Rekabeti ve Cidde Olayları*, (İstanbul: Kesit Yayınları, 2019).

kendisi dedesinin emirlik yaptığı 1856-1858 yılları arasında Mekke'de bulunmuş ve sonra tekrar İstanbul'a dönmüştür.⁹⁵

Mekke Emiri Şerif Abdülmuttalib'in Selanik'te iken Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'ya gönderdiği bir mektup üzerine İstanbul'a gelmesine izin verilmiştir. Bundan sonra yaklaşık 25 yıl İstanbul'da oturmuştur. 1880'de Şerif Hüseyin Paşa'nın Cidde'de öldürülmesi, II. Abdülhamid'in onu tekrar Mekke Emirliği'ne tayin etmesine yol açmıştır. 1882 Ağustos ayına kadar 2 yıl Mekke Emirliği yapmıştır. Bu sırada nüfuzunu yaymaya çalışmıştır. Bu yolda giriştiği faaliyetler üzerine 2 Eylül 1882'de Hicaz Valisi Osman Nuri Paşa'nın düzenlediği ani bir gece baskını sonucu önce Taife ve sonra da Mekke'ye getirilmiş ve ölene kadar burada kalmıştır. Oğullarından Haşim, Ali Cabir ve Fühayd paşalar beylerbeyi rütbesine kadar yükselmişlerdir. Osmanlı idaresindeki son Mekke Emiri olan torunu Şerif Ali Haydar, Ali Cabir Paşa'nın oğludur.⁹⁶ Genel olarak bakıldığında son derece hırslı bir isim olan Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin hareketli ve çalkantılı bir hayatı olmuştur. İki defa Mekke Emirliği'ne getirilmişse de ikisinde de daha sonra görevden alınmıştır. İkinci defa görevden alınmasının ardından bir daha Mekke Emirliği'ne getirilmeyecektir. Çok sonraları torunu Şerif Ali Haydar emirliğe atanmışsa da I. Dünya Savaşı nedeniyle o da Hicaz'a gidip emirlik vazifesini yerine getiremeyecektir.

⁹⁵ İsmail Köse, *Büyük Oyun'un Küçük Aktörü Şerif Hüseyin*, (İstanbul: Kronik Yayınları, 2018), 35.

⁹⁶ Uzunçarşılı, "Hicaz Vali ve Kumandanı Osman Nuri Paşa'nın Uydurma Bir İrade İle Mekke Emiri Şerif Abdülmuttalib'i Azletmesi", 499; Komisyon, a.g.m., s. 273; Mehmet Metin Hülagü, "Topal Osman Nuri Paşa'nın Hayatı ve Faaliyetleri (1840-1898)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (Ankara: 1994),145-146.

Sonuç

Mekke Emirliği kökleri Osmanlı Devleti'nden eskiye giden ve İslam dünyası açısından önemli müesseselerden biridir. Memlük Devleti'nin ortadan kalkmasıyla söz konusu müessese ve onun taşıdığı sorumluluğun gözetilmesi işini Osmanlılar devralmıştır. Osmanlı Devleti de üzerine düşen sorumluluğu imkânları dâhilinde yerine getirmeye çalışmıştır. Ancak 19. yüzyıla doğru Osmanlı Devleti'nin dâhili sorunları, Arap Yarımadası ve havalisinde kendini gösteren zorluklar şerifler arasında ve onların Osmanlı Devleti'yle sürdürdükleri ilişkilerde aksamalara sebep olmuştur. Bu nedenle Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti ile yürüttüğü mücadelenin ardından Hicaz bölgesi de bundan doğrudan etkilenmiştir. Osmanlı Devleti ve Mehmed Ali Paşa arasındaki bilek güreşinden Mekke Emirliği doğrudan etkilenmiştir. Emirliğin İslam dünyasındaki manevi gücü nedeniyle hem Mehmed Ali Paşa hem de Osmanlı Devleti kendisine yakın şeriflerden atama yapmak istemişlerdir. Söz konusu rekabette Mehmed Ali Paşa bir süre sonra Osmanlı Devleti karşısında başarısız olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti, Mehmed Ali Paşa'nın isteklerini görmezden gelmemiştir. Bu nedenle İstanbul emirlikle ilgili görevlendirmede Şerif Abdülmuttalib Efendi'den yana tavır almışsa da Mehmed Ali Paşa'nın muhalefeti nedeniyle kendisinin Hicaz'da emirliğe geçmesi mümkün olamamıştır. Osmanlı Devleti de bu isteğe karşı direnç göstermemiştir. Bu nedenle Mekke Emirliği ile ilgili atamada isim kısmını boş bırakmış ve Mehmed Ali Paşa da boş gönderilen atama evrakına Şerif Muhammed b. Avn'i yazmıştır. Her ne kadar bir önceki emirin oğlu ve Osmanlı Devleti tarafından daha önce görevlendirilen Şerif Abdülmuttalib Efendi buna muhalefet etse de Mısır kuvvet-

leri ile Hicaz'a gelmiş olan Şerif Muhammed b. Avn karşı-
sında başarısız olmuşlardır.

Osmanlı Devleti, Mehmed Ali Paşa'nın hayatta olduğu müddetçe Mekke Emirliği'nde yeni bir tasarrufta bulunmaya çalışmamıştır. Ancak Mehmed Ali Paşa'nın vefatından sonra Şerif Muhammed b. Avn aleyhine İstanbul'da bir hava oluşmaya başlamıştır. Söz konusu durum biraz da Şerif Muhammed b. Avn'in tavırlarından kaynaklanmıştır. Mekke'de padişahın adından sonra müstakil bir idareci gibi ismini zikrettirme gayretleri dönemin valisi Agâh Paşa'yı son derece rahatsız etmiştir. Paşanın İstanbul'a gönderdiği evraklar da Şerif Muhammed b. Avn'e karşı oluşan endişeleri arttırmıştır. Yine oğlu Abdullah Paşa'nın tesirinde kaldığına dair bir kanaat bu endişelerin daha da artmasına vesile olmuştur. Şerif Muhammed b. Avn'in oğlu Abdullah Paşa'nın Mekke Emareti'nin babadan oğla geçecek bir usule gelmesi için İstanbul'a talepte bulunması ve görevden alınmasından hemen önce Hicaz'daki Osmanlı askerlerine karşı gösterdiği tavır mevcut endişelerin giderek artıp neticede emirlikten alınmasına neden olmuştur. Ancak bu teşebbüs hiç de kolay olmamış Babıali ve Cidde Valisi Agâh Paşa arasında birçok yazışma yapılmasına neden olmuştur. Babıali ve Agâh Paşa arasındaki yazışmalar neticesinde oğullarının yakalanmasına girişilmiştir. Oğullarının yakalanmasının ardından akrabaları gözetim altına alınmış ve başka kabilelere sığınıp Osmanlı Devleti'ne karşı durma imkânı kalmayan Şerif Muhammed b. Avn, Osmanlı kuvvetlerine teslim olup İstanbul'a gönderilmiştir.

Şerif Muhammed b. Avn'in görevden alınmasının ardından uzun süredir devletin atanmasından yana olduğu Şerif Abdülmuttalib Efendi'ye emirlik yolu açılmıştır. Ne var ki

emirliğinin ilk yıllarında Osmanlı Devleti ile uyumlu olan hatta birçok konuda işbirliği içinde olan Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin bir süre sonra düşünceleri değişmeye başlamıştır. Bir önceki emir bağımsızlık peşinde olduğu gerekçesiyle görevinden alınmışken şimdi de Şerif Abdülmuttalib Efendi aynı yolu tutmuştur. Şerif Abdülmuttalib Efendi düşüncelerine meşruiyet kazandırmak için Osmanlı Devleti'nin Tanzimat uygulamalarını hedef almıştır. Osmanlıların Hristiyanlaştığını iddia ederek isyan bayrağını açmıştır. Söz konusu dönemde Osmanlı Devleti'nin Rusya ile Kırım Savaşı'nda olması Şerif Abdülmuttalib Efendi'yi bağımsızlık hevesinde heyecanlandırmış gibidir. Ancak hadiselerin seyri beklediği gibi gelişmemiştir. Osmanlı Devleti Kırım Savaşı'nda Avrupalı devletlerin yardımıyla da olsa Rusları bir süreliğine durdurmayı başarmıştır. Tanzimat ve Islahat Fermanlarına karşı bir takım tepkiler başka yerlerde de görülmüşse de Şerif Abdülmuttalib Efendi sadece söz konusu reformlara cephe almakla kalmamış aksine daha da ötesinde başka emellere kapılmış gibidir. Şerif Abdülmuttalib Efendi uygun şartların oluştuğunu düşünerek isyan bayrağını açmıştır. Yanına topladığı adamlarla önce Mekke'yi ele geçirmeye çalışmış ancak başarılı olamayarak Taife çekilmiştir. Üzerine gönderilen Osmanlı kuvvetlerine karşı duramayıp aman istemiştir. Taşındığı makama duyulan hürmetten dolayı isteği kabul edilmiş ve o da yakalanıp İstanbul'a gönderilmiştir. Bir süre sonra da tuttuğu yanlış yoldan dolayı Selanik'e gönderilmiştir. Ne var ki bu çok sürmemiş birkaç yıl sonra Mustafa Reşid Paşa'nın da tasvibi ile İstanbul'a gelmiş uzun süre başkentte kalmıştır. 1880'de yeniden bir fırsat doğmuş ve ikinci defa Mekke Emirliği'ne atanmışsa da 2 sene sonra Cidde valisi ile anla-

şamadığından emirlikten alınmış ve Hicaz'da zorunlu ikamete mecbur edilmiştir.

Genel olarak bakıldığında Osmanlı Devleti'nin ve özelde de padişahların şeriflere karşı çok hoşgörülü ve cömert oldukları dikkat çekmektedir. Şeriflerin talepleri her ne surette olursa olsun yerine getirilmeye çalışılmıştır. Hatta Şerif Abdülmuttalib örneğinde görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'ne karşı isyan edip kimi askerlerin ölümüne neden olan birisinin dahi talepleri karşılanmıştır. Söz konusu hoşgörü kişilerin kendisinden çok sahip oldukları şeriflik makamıyla ilgilidir. Hz. Peygamber'e gösterilen sevginin bir tezahürü olarak ondan gelen nesle de aynı teveccüh gösterilmiştir. Bu nedenle zorunlu olmadıkça aralarındaki meselelere dâhil olunmamaya çalışılmıştır. Ne var ki bu hoşgörü ortamı kimi şerifler tarafından istismar edilmiştir. Bunlardan biri de Şerif Abdülmuttalib Efendi olmuştur. Mekke Emirliği'ndeki atamalara bakılırsa aslında 19. yüzyılın başından itibaren bazı sorunlar olduğu hemen dikkati çekmektedir. Vehhabilerin Hicaz'daki kısa süreli varlıkları, Mehmed Ali Paşa'nın Hicaz'ı daha sonra Vehhabilerden alması, ardından 1840 yılından itibaren bölgenin Osmanlı Devleti'ne iadesi, Tanzimat ve Islahat Reformları ve Kırım Savaşı ve benzeri İstanbul'u ilgilendiren pek çok önemli mesele doğrudan Hicaz'ı ve Mekke Emirliği'ni de ilgilendirmiştir. Tüm bu süreçler emarete yapılan atamalarda etkili olmuştur. Devleti derinden etkileyen benzer hadisler daha sonralarda devam etmiş ve I. Dünya Savaşı'na gelmeden önce bölgede ciddi manada sıkıntılar birikmiştir. İşte bu atmosfer içinde de Şerif Hüseyin'in isyanı gerçekleştirmiş ve I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesinin ardından Osmanlı Devleti Hicaz'ı bırakmak zorunda kalmıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

A.AMD. 33/61; 37/9; 55/26.

A.MKT.MVL. 27/61.

A.MKT. NZD. 39/8; 39/46; 39/85; 97/96; 131/22.

A.MKT.UM. 15/46; 227/50; 239/83.

A.TŞF. 15/20.

C.DH. 16/80; 124/6190; 288/14396.

HR.MKT. 78/11.

İ.DH. 236/14284; 237/14331; 237/14333; 240/14600; 243/14778;
250/15365; 359/23745; 361/23860; 1288/101347;
1289/101423.

İ.MMS. 9/391.

İ.MVL. 220/7391.

MVL. 340/17.

Araştırma-İnceleme Eserler

Akalın, Durmuş, Kızıldeniz’de Osmanlı-İngiliz Rekabeti ve Cidde Olayları, İstanbul: Kesit Yayınları, 2019.

Akalın, Durmuş, “Yemen’in Kuzeyinde Osmanlı İdaresinin Yeniden Tesis Edilmesi ve Mekke Şerif Muavini Kıbrıslı Tevfik Paşa (1848-1851)”, *Mediterranean Journal of Humanities* V/1, (2015): 17-42

Büyükkara, Mehmet Ali, *İbvan’dan Cüheyman’a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2018.

Güner, Selda, Osmanlı Arabistanı’nda Kıyam ve Tenkil Vehhabi-Suudiler (1744-1819), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.

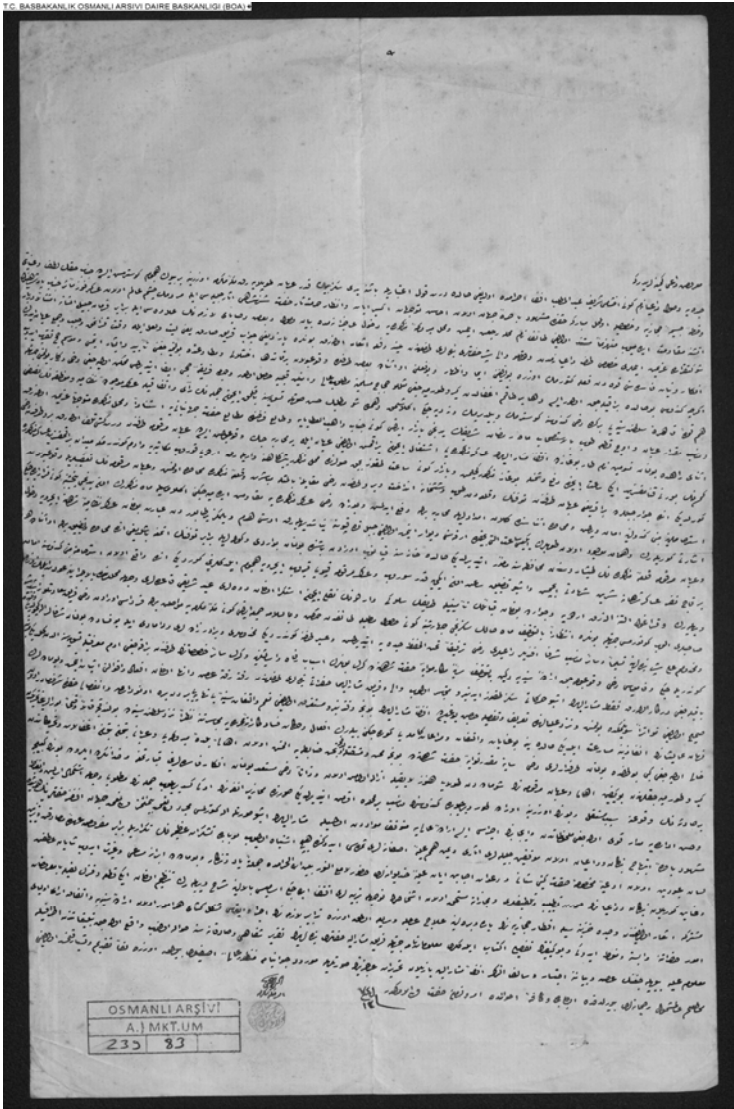
Hourani, Albert, *Arap Halkları Tarihi*, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

Hülagü, Mehmet Metin, “Topal Osman Nuri Paşa’nın Hayatı ve Faaliyetleri (1840-1898)”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (1994): 145-153.

İbn İyas, *Yavuz’un Mısır’ı Fethi ve Mısır’da Osmanlı İdaresi*, Trc. Ramazan Şeşen, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2016.

- İvanov, Nikolay, *Osmanlı'nın Arap Ülkelerini Fethi*, Ankara: TTK Basımevi, 2013.
- Koloğlu, Orhan, *Türk-Arap İlişkileri Tarihi*, İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2017.
- Komisyon, “Abdülmuttalib b. Galib”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1:273.
- Kral Abdullah, *Biz Osmanlı'ya Neden İsyân Ettik?*, Trc. Halit Özkan, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Köse, İsmail, *Büyük Oyun'un Küçük Aktörü Şerif Hüseyin*, İstanbul: Kronik Yayınları, 2018.
- Kurşun, Zekeriya, “İbn Avn, Muhammed b. Abdülmuin”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul:TDV Yayınları, 1999), 19: 341.
- Lajah, Maged Yahya Mujahed, *XVI. Yüzyılda Yemen ve Hicaz (İktisadi Tarih)*, İstanbul: Libra Yayınları, 2020.
- Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habesh Eyaleti*, Ankara: TTK Basımevi, 1996.
- Temir, Hakan, *Arap Yarımadası'nda Kabile Hayatı*, İstanbul: Siyer Yayınları, 2020.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Hicaz Vali ve Kumandanı Osman Nuri Paşa'nın Uydurma Bir İrade İle Mekke Emiri Şerif Abdülmuttalib'i Azletmesi”, *Belleten X/39*, (Temmuz 1946), 497-537.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Mekke-i Mükerrerme Emirleri*, Ankara: TTK Basımevi, 2013.

Ekler

A.1.MKT.UM.00239.00083.001

Ek-3: Şerif Abdülmuttalib'in Mekke'deki Akrabaları Hakkında Yapılan Muamelelere Dairdir (İ.MMS. 3/391).

